

ERKEN DÖNEM FARŞA MESNEVİLERDE BEZM - II-

YRD. DOÇ. DR. SADIK ARMUTLU*

ÖZ

Bezm, Arapça bir kelime olan meclisin anlam dünyasıyla eşdeğer olan bir kelimedir. İçki içilen, eğlenilen ve muhabbet yapılan yemekli, büyük şenlik ve eğlencedir. Bir toplumun sosyokültürel tarihi içerisinde önemli bir yeri kapsayan, yazıldıkları devre ait oldukça detaylı bilgiler ihtiva eden, sosyal hayatla ilgili zengin materyaller sunan eğlence ve şenlikler, mesnevilere de yansımış, bir takım izler bırakmıştır. Bu izler, maddî unsurlar olarak toplumun kültürel dünyasını oluşturan sosyal tarih belgesidir. Mesnevilerde bezm olgusu, geniş bir yelpazeden ele alınmıştır. Her şeyden önce bezm, düzenlenmesine vesile olan ve oldukça çok boyutlu gerekçeleriyle başlar. Sonra bezmi düzenleyenler öne çıkar. Katılımcılar da bezmin oluşmasını sağlar. Bezmin işleyişi geniş bir hizmet ehli tarafından sağlanır. Bezme katılımcıların uyması gereken kurallar, bezmin vazgeçilmezlerindedir. Bezmin kendine özge alet ve gereçleri, bezmin görünümünü, konumunu ve pozisyonunu yansıtan unsurlardır. Bezmin düzenlenmesi için mekânlara gereksinim duyulur. Bu mekânlar, süslenir ve dizayn edilir. Bezmdede alışkanlık haline gelen, ma'mul olan ve bezmin doğasına uygun olan bazı eylem ve olaylar sergilenir.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, bezm, eğlence, kültürel değerler.

ABSTRACT

The word bezm in Arabic means gathering. The term means a big festival and party in which people drink, entertain and have a chat. Festi-

---

* YRD. DOÇ. DR. SADIK ARMUTLU, İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim üyesi. Email: sadikarmutlu@windowslive.com.

vals and parties have an important place in socio-cultural history of a society; contain rather detailed information on the period when they were written; and give rich materials about the social life. Mesnevis also include these festivals and parties, which made some marks. These marks are documents of social history which constitute cultural world of a society as material elements. Bezm is told in mesnevis in a wide range of aspects.

First of all, bezm starts with multidimensional reasons which lead it to be held. Then, those who hold bezm come to the fore. Participants also contribute to the holding of bezm. A large number of capable people help running of bezm. The rules to be followed by participants are indispensable for bezm. It is the unique instruments and materials of bezm that reflect its appearance, position and state. Places are required for bezm to be held. These places are decorated and designed. Some events and acts which have been a pattern, rooted and suitable for its nature are performed. Bezm which starts in a period ends in a certain time and duration.

Key words: Mesnevi, Bezm, Entertainment, Cultural Values.

چکیده

بزم، مترادف با معنی کلمه ی مجلس که عربی می باشد، است. مجلس مهمانی بزرگی هست که همراه با عیش و نوش و طرب می باشد. آداب و رسوم و جشنهایی که ریشه در تاریخ و فرهنگ و مسایل اجتماعی یک ملت داشته در مثنویها نیز انعکاس و نمود یافته و آثاری از خود به جای گذاشته است. این آثار به عنوان عناصر مادی از جمله عوامل تشکیل دهنده دنیای فرهنگی ملت بوده که بصورت برگه ها تاریخ اجتماعی تجلی می یابد. در مثنویها مورد بزم محدوده گسترده ای را به خود اختصاص داده است.

پیش از هر چیز دیگر بزم با واقعیتهای پدید آورنده آن که ابعاد وسیعی را نیز در بر می گیرد به وجود می آید. در مرحله بعدی افرادی که بزم را بوجود می آورند نمود می یابند. شرکت کنندگان هم باعث تشکیل بزم می شوند. بزم نیز از سوی تعداد زیادی خدمتگذار اداره می گردد. تابع بودن و پایبندی افراد شرکت کننده به بزم از جمله مهمترین شروط آن می باشد. عوامل و ابزار بزم از جمله عناصری است که جایگاه و دیدگاه بزم را منعکس می کند.

برای ایجاد بزم نیاز به مکان هایی هست که این اماکن تزئین و طراحی می گردند. با توجه به رسوم مربوط به بزم بعضی عادات و اصول به نمایش گزارده می شوند. بزم در یک بازه زمانی مشخص شروع و پس از مدت محدودی اتمام می یابد .
کلید واژه ها: مثنوی، بزم، شادی، ارزش های فرهنگی

4.1.3. Âdâb-ı bâde-horî//Şarap İçme Usulü

Şarap içmek, çok eskilere dayanır. Antik Yunan'dan günümüze kadar tüm toplumlarda şarap, tüketilen bir madde olmuştur. Çok eski bir gele-neği olan şarap içme adabı hakkında *Kâbüsnâme* yazarı kitabının 28. Bölümü olan "Şarap İçme Töreni" başlığı altında şunları söyler:

"Eğer şarap içeceksen usulüne göre içmeyi bilmen gerekir. İçmenin zehir olduğunu bilmiyorsan, onun panzehirini bilmelisin" (Unsuru'l-Me'âlî 1375: 67).

Kâbüsnâme yazarı, şarap içme adabı hakkında uzun uzun bilgiler vermiştir. Bu bilgilerden bazıları şunlardır:

"Yemekten sonra tezcek şarap içme. Şarap ikindiden sonra içilmeli. Şarabın yanında nukl: çerez bulundurma. Meze varsa, şarap içerken ondan çok yeme. Şarabı bağlarda, sahralarda içme. Bezimde sarhoş oluncaya kadar şarap içme. Akşamdan sabaha kadar şarap içici olma. Cuma akşamları şarap içmemeyi alışkanlık haline getir" (Unsuru'l- Me'âlî 1375: 67 v.d.).

Kâbüsnâme yazarının ifadeleri hemen hemen pek çok yazar tarafından da söylenmiştir:

"Şarap içilecekse adabına göre içilmeli. İtidalli içip sarhoş olmamak, sabah vakti içmemek, alışkanlık haline getirmemek, tok karın üzerine içmemek, içmek için iki susuzluk zamanının geçmesi ve üçüncü susamada içmek, içki içtikten sonra tövbeyi unutmamak..." gibi ifadeler yer almıştır (Nezârî 1371: 259-299; Hayyâm trs: 71-72; Râvendî 1364: 427).

Mesnevilerde şarap içmenin usulleri hakkında bilgiler verilmiş, bu usule uyma zorunluluğu belirtilmiştir. Bunlar daha çok tavsiye niteliği taşımaktadır. Bunların başında da şarap içmede itidale riayet etmek gerekir:

"Şarap için herkes ölçülü 'olmalı'. Nitekim 'çok' içmek, akli fazla cılızlaştırır" (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 28).

“Şarabı, mutlu olmak için iç/tercih et. Sarhoş olan bir kimseye bravo, aferin denilmez” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VIII/141).

“Gerçi ben şarap içerim. Öyle fazla içmem. Zira, sarhoşken dünya gamından da geçmem. Akılda bir kötülük yoksa, o kimse şarap içse bile sarhoş olmaz” (Nizamî, Heft Peyker 1363: 129).

Mesnevilerde şarap içmenin adabı/usulü genellikle şu şekilde yer almaktadır:

1. Genellikle şarap yemek bitiminden çok sonra içilmeli, yemekle birlikte şarap içilmemeli. *Kâbüsnâme* yazarı da aynı tavsiyede bulunuyor: “Yemekten üç saat geçtikten sonra şarap iç. Çünkü bu süreç içerisinde mide, yenilen yemekleri hazmetmiş olur. Öyleyse yemekler, sindirilmeden önce şarap içme. Yemekten sonra dört saat geçsin, sonra iç ki, senin vücudun yediklerinden yararlanmış olur.” (Unsuru’l Me’âlî 1375: 68). Şaraptan önce ellerin yıkanması gerekir:

“Konuksever adam, yemek yedikten ‘sonra’ gelip ellerini su ile yıkadı. Sonra o tüccar olan kişi aceleyle gül suyu parlaklığında şarap getirdi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: IX/71).

“Eller yıkandıktan sonra kadeh ve şarap istedi. Şarapla birlikte çalgıcı, şöret ve huzur istedi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375:VII/351).

2. Şarap içilecek mekânın yemek yenilecek yerden ayrı olması gerekir. Beyhakî, bir bezmi anlatırken: “Yemek için bir sofraya kurdular... Şarap meclisini de başka bir yerde donatıp kurdular” demiştir” (Beyhakî 1362:148).

“Şâhın sofrasından kalkınca şaraba oturacak yer hazırladılar. Çalgıcılar ve müzisyenlerle gittiler. İleri gelenlerin tümü şaraba oturdular” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: III/84).

“Hüsrev, sofradan ayrılınca, tahtını ‘şarap içilecek’ bir başka yere götürdüler” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: I/218).

3. En önemli törelerin başında şâh ister bulunsun, ister bulunmasın bezimde şarap içiminde onu hatırlamak, anmak gelmektedir. Eski bir İran geleneği olan bu usulü yani şarap içerken bir kimseyi yad etmeyi, onu hatırlamayı ilk gerçekleştiren Daryûş olmuştur. Daryûş, dostlarına yazdığı bir mektupta şunları söylemiştir: “Ben, senin için Suriye’nin nadir bulunan taze üzümlerinden yapılmış bir şarap gönderiyorum. O şarabı içtiğin her zaman bizi hatırla!” (Zekâî trs: 87) Böylece şarap içerken bir diğerinin “şerefine” diyerek, kadeh kaldırmak ve onu anmak bir gelenek haline

gelir. Bir kimseyi şarap içerken anıp hatırlamak, Farsça'da "yâdgâr" veya "yâdgârek" diye adlandırılmıştır. Bu durum Arap şiirinde de yer almıştır (Zekâ'î trs.: 88).

"Parlak olan o kadehi ellerine aldılar. Önce Keykâvus'un adını andılar. Zamanın hükümdarını hatırladılar. Hepsi ona doğru 'kadeh kaldırarak' onun ülkesi abad olsun 'dediler'" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/161).

"Önce şehinşâhu andılar, ondan sonra bezme oturdular" (Esedî-yi Tûsî, Gerşâspnâme 1354: 93).

"Zevâre, eline bulbul alınca, Şâh Keykâvus'u andı, onu yad etti" (Firdevsî, Şâhnâme 1363: II/161).

Bir kişiyi anıp onun adına kadeh kaldırmak, şahların bezminin dışında, sade vatandaşlar arasında da uyulması gereken bir gelenektir. Behrâm, tanımadığı misafirleri kabul ettiğinde, ilk kadehi padişahın şerefine kaldırır:

"Yemek yenildikten sonra kadeh kaldırdılar, önce şehinşâhın adını andılar" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/313).

Goştâsb'ın oğlu ve İran ordusunun önemli kahramanlarından olan Borzîn'in içlerinde köylülerinde bulunduğu bezminde aynı gelenek yaşatılmıştır:

"Borzîn, kadeh ve kırmızı şarabı getirtirdi. Önce cihan padişahın adı anıldı" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/342)

Bu gelenek aynı zamanda şahların egemenliklerinin kabullenilmesi anlamına da gelmekteydi:

"Küçük devlet başkanları onun 'emri'ne girdiler. Onun ahd ü peymanına kemer bağladılar. Kadehleri alarak, İskender'i yad ettiler, ondan başka hiç kimsenin adını anmadılar" (Nizamî, Şerefnâme 1363: 522).

"Çîn'den Rum'a, Rey'den İsfahân'a kadar bütün şâhlar, Hüsrev'in tahtı önünde oturmuş, Hoten Bey'inden Zengibâr hükümdarına kadar, herkes çeng eşliğinde Hüsrev'in 'şerefine' kadeh kaldırmıştı" (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn, 1363:277).

Şarap içerken, şahın adını anmamak, onun egemenliğini kabul etmemek anlamlarında yorumlanmış, şaha isyan olarak düşünülmüştür. Tââyîr Gassânî, şarap içeceği zaman Şâpur'un yerine Gassanilerin adını anar:

“*Tâyîr, kadehle birlikte hüsvê şarap istedi. Önce Gassânilerin adını andı*” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375:VII/224).

İsyan belirtileri dışında şahın adını anmadan, seçkin insanların adı anılarak, onların şerefine kadeh kaldırıldığı da görülmektedir. Av yerinde Rüstem, İsfendiyâr’ın oğlu Behmen’i misafir eder. İlk olarak kadehini, bu seçkin insanın şerefine kaldırır. Behmen de herkesten Rüstem’in adına kadeh kaldırmalarını ister (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375:VI/239). Keykubâd da düzenlediği bir bezmde ilk kadeh seçkin kişilerin şerefine kalkar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375:II/59).

4. Şarap içme usullerinden biri de şah adına kadeh kaldırdıktan sonra, ikinci kez kadehi ele alıp yeri öpmektir. Rüstem, sakiden Zâbil şarabından ağzına kadar dolu bir kadeh ister. Sakinin elinden aldığı kadehle keyiflenir. O parlak kadehi önce Kavus’u anarak içer, onun şerefine kadeh kaldırır. Daha sonra kadehi bir daha eline alır ve yeri öper. İkinci kadehi Tûs’un üçüncü kadehi de Zevâre’nin şerefine içer. Zevâre de aynı kadehi alıp padişahın adını anarak şarap içer, sonra da Rüstem gibi yeri öper (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/161).

5. Şahtan sonra diğer seçkin kişiler ve meclistekiler için de kadeh kaldırılır. Şereflerine kadeh kaldırma işi, katılımcıların sosyal konumu, makam ve mevkilerine göre yapılır:

“*Bir sofrâ kuruldu. Önce Menûçehr’in sonra Nevzer’in, Sâm’ın ve ‘sırasıyla’ seçkin kişilerin şerefine, ülkenin mutluluğuna kadeh kaldırdılar*” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/193).

Protokol sırasına göre kadeh kaldırmanın az da olsa istisnasının bulunduğu görülmektedir. Sâm, oğlu Rüstem’i ilk kez görmeye gittiğinde bir bezm düzenlenir. Rüstem, daha yedi yaşını doldurmamıştı. Sâm, kadehini önce Rüstem’in sonra da Zâl’in şerefine kaldırarak, geleneğin dışına çıkmıştır (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/425).

Âşıklar da kadehlerini sevgilileri için kaldırır:

“*Gönül çelen Vîs, bu sözleri işitince kadehi sevgilisinin şerefine kaldırdı ve bu şarabı Râmîn’in anısına içiyorum dedi. O, vefalıdır, vefa arar ve vefayı görür*” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371:190).

İskender de neşeli zamanlarda Çinli cariyesiyle şarap içtiğinde ilk kadehi onun şerefine kaldırıp içer:

“Altın bir kadeh, şarapla doldurulup o periden doğmuş güzelin şerefine içildi” (Nizamî, Şerefnâme 1363:472).

6. Şarabı yaş sırasına göre içmek de usuldendir. Yaşı büyük olanlar ilk kadehi kaldırır ve ilk yudum o büyüğün şerefine içilir. Diğerleri de bu duruma eşlik ederler. Şâpur, şarap içmek için bir bağbana misafir olur. Bağban, Şâpur’u tanımıyordur. İlk kadehi Şâpur, bağbana uzatır ve “*sen, benden yaşça daha büyüksün, büyüklerin şerefine ilk kadehi içmek adettendir*” der. Bağban da doğru söylüyorsun der ve ilk kadeh bağbanın şerefine kalkar. (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/233). Behrâm’ı tanımayan bir tüccar çırağı ona misafir olur. Çırak, Behrâm’dan küçüktür. Kendisine sunulan ilk kadehi içmesi için Behrâm’a uzatır: “*Yemek yenildikten sonra, kadehe şarap dolduruldu. ‘Çırak’ ilk ‘kadehi’ içmesi için Behrâm’a uzattı*” Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/378).

Behrâm Gûr, kendisini tanımayan yaşlı bir köylüye konuk olur. Köylü, ilk kadehi kendisi içer, sonra o kadehi, gül suyu ile yıkar Behrâm Gûr’a verir:

“*Köylü kadehi önce ‘kendi’ içti. Sonra da onu gül suyu ve misk ile yıkadı. Gönül süsleyen o kadehi Behrâm’a verdi*” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/351).

7. Bir kimsenin şerefine kadeh kalkacaksa, şarap içenler hep birlikte ayağa kalkar, sonra şarap içerler:

“*Şarabı, rûdu, şarap içenleri sofraya davet et, çağır. Sonra da ayağa kalkıp şehinşahun şerefine ‘içelim’* (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VI/176).

“*Herkes Çîn Fağfûrunu anmak istiyordu. Onun mutluluğu için ‘ellerindeki’ kadehle ayağa kalktılar*” (Esedî-yi Tûsî, Gerşâspnâme 1354: 425).

“*Padişah kadehi görünce, ayağa kalktı. Ayakta bir kadeh içti, başka içmedi*” (Nizamî, Şerefnâme 1363: 331).

Beyhakî’de böyle bir âdete şahit oluyoruz. O, şöyle bir anekdot anlatır: “*O gün şaraba oturunca, çevre devletlerden gelmiş elçileri büyük bir saygıyla davet ettiler ve birlikte oturdular. Üçüncü kadehte ayağa kalktılar. Emir Mahmûd’un şerefine içtiler. Herkes ayaktaydı, sonra oturdular.*” (Beyhakî 1362: 668).

8. Çok şarap içmek ve sarhoş olma sürecini uzatmak güzel bir özellik sayılmıştır. Başka bir ifadeyle çok şarap içmek hemen sarhoş olmamak bir üstünlük olarak görülmüştür. Ferruhî, memduhunu övdüğü bir kasideinde bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Her ne kadar şarap içtiyse de aklı yerindeydi. Daha sonra aklı başında olan insanlar ‘gibi’ sarhoş oldu” (Ferruhî Sistânî 1371:144).

Rüstem’in dikkat çeken özelliklerinden biri de aşırı derecede şarap içme yeteneğine sahip olmasıdır. *Şâhnâme*’de pek çok yerde Rüstem’in bu özelliği anlatılmıştır:

“Biz seninle şarap içmede yarışamayız! Hatta şeytan bile seninle yarışamaz. Hem bezmde böyle şarap içmek hem de savaş alanlarında gürz kullanıp çarpışmak, senden başka kime yarışır dediler” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/161).

Hüsrev’in de aynı özelliklere sahip olduğunu görmekteyiz. Hüsrev’in Şeker’i istemek için İsfahan’a gittiğinde onuruna verilen bir bezmde, bir gün içerisinde kırk batman şarap içmiştir (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 282).

Bezmde şahların dışında, bazen onlar kadar veya onlardan daha çok şarap içenler de olmuştur. Böyle durumlarda bahse girmek âdeti gelenek haline gelir. Behrâm Gûr’un meclisinde adı Kübrevî olan bir kişi, Behrâm için gül ve meyve karışımı on batman şarap getirir. İki batman şarabı bir kerede içer ve meclisteki dostlarından şarap ister ve beş batman şarap içip sarhoş olmayacağına dair söz verir. Dediği gibi de yapar, çok içer ve sarhoş olmaz sonra da evine gider ve şöyle der:

“Cihân sahibinin önünde içinde iki batman şarap olan kadehi tek seferde içtim. Kadehimi şehinşahın anısına kaldırdım. Ben adı Kübrevî olan ayyaşım dedi. Şehinşâhın yüzüne karşı benim gibi şarap içen dost arıyoRum. Kadehin içinde beş batman şarap var. Bezmdeki topluluğun huzurunda bundan ‘daha’ fazlası olan yedi batman ‘şarap’ içerim. Daha sonra da evime doğru sarhoş olmadan giderim. Benden bir taşkınlık ve sarhoşluk ‘belirtisi’ görülmedi. Öyle ki yedi batman şarap dolusu kadeh içtim, o şarap severler de etrafımda toplandı, bir araya geldiler” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/322).

Beyhakî’de de bunun gibi bir iddia görmekteyiz. Bu iddia Gazneli Sultan Mesûd ve bezme katılanlar arasında gerçekleşir. Buna göre kim daha çok şarap içecek ve sarhoş olmayacak diye bir bahis tutarlar. Ebu’l-Hasan yedi büyük kadeh, Tabîb Ebu’l-Alâ beş büyük kadeh, Bû Naîm on iki büyük kadeh içer ve sarhoş olunca da kaçır giderler. Mecliste Sultan Mesûd ve Hâce Abdurrezak kalır. Abdurrezak, on sekizinci kadehe kadar dayanır, o da bezmi terk eder. Sultan Mesûd da tek başına yirmi iki büyük kadehe kadar yarım batman şarap içer, elini ve ağzını yıkar ve

namaza durur. Sonra kendisi şarap içmemiş gibiyim der (Beyhakî 1362: 658).

Padişahların çok şarap içmesi onların özelliklerini yansıttığı gibi savaşlarda kılıç kullanma ve savaşma yetenekleri de onların başka bir özelliklerini gösterir. Bu iki özellik ayrı ayrı mesnevilerde yer aldığı kadar, iki özelliği bir arada barındıranların da bulunduğunu görmektedir. Ramîn'in hem savaş zamanında iyi kılıç kullanıp savaştığı hem de çok şarap içtiği görülür:

“Savaş zamanı kahramanlardan daha çok kan döker, bezm zamanı da dostlarından daha çok şarap içer” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 108).

9. Şarap içilecek zaman, önce ilk kadeh yavaş yavaş, sindire sindire içilmeli, sonra ilerleyen vakitlerde şarabın etkisiyle kadehler peş peşe/ard arda yudumlanmalı:

“Yemekler yenilince şarap dolu kadehleri götürdü. İlk olarak Behrâm'a teslim etti. Böylece mutlu oldular ve şarap kadehini azar azar yudumladılar” (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: VII/378).

10. Şarap içileceği zaman; konuşmak, kendini övmek gibi davranış biçimleri ayıp sayılmayıp bu şekilde hareket edenler, diğer katılımcılar tarafından hoş karşılanmıştır. Sâm, oğlu Rüstem'i görmeye gittiğinde bezm düzenlenir. Kâbilli Mihrâb, sarhoş olduktan sonra kendini över, tehdit eder ve Dahhâk'ın töresini yaşatacağını söyler:

“Mihrâb yeryüzünde kendisinden başkasını görmeyecek kadar çok şarap içmişti. Ben ne Zâl'dan ne de Sâm'dan ne de tac ve güce sahip olan şahtan korkarım. Ben ve Rüstem ve atım Şebdîz ve kılıcım 'olduğu sürece' üzerimize bulut gibi gölge yayamazlar. 'Ben tekrar' Dahhâk'ın töresini kurup ayağımın altındaki toprağı miske çevireceğim” (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: I/240).

Mihrâb “Söylediklerimi yapmak için silahlanacağım” diyerek kendini övücü sözler söyler. Sâm ile Zâl, Mihrâb'ın söylediklerine tepki göstermezler, sadece tebessüm ederler:

“Sâm ve Zâl, çakır keyf olmuş olan Mihrâb'ın sözlerine güldüler” (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: I/240).

11. Bezimde hazır bulunanlar bir daire/halka şeklinde otururlar. Bu dairenin iki ucunu birleştiren kişiye “ser-halka” denilirdi. Sakî, “ser-halka”ya kadeh sunduktan sonra, bezmdekilerin hepsini dolaşıp tekrar

“ser-halka” ya gelir ve ikinci sunum/dolum başlar. Buna “devr” denir (Şemîsâ 1377: 706). Hâfız-i Şirazî, aşağıdaki beyitte şöyle der:

“Sakî, cana rahatlık veren şarabı devr et/döndür, dolaştır. Zira dönen feleğin dönüş cevirinden gönlüm yaralıdır” (Hâfız-i Şirazî 1368: 122).

“Gül mevsimi, ömür gibi geçmek için acele ediyor. Sakî, sen de şarabı devr etmede/döndürmede acele et” (Hâfız-i Şirazî 1368: 309).

Bezmede kadehlerin sıra ile dolaşmaya başladığını Hüsrev ü Şîrîn’ de de görmekteyiz:

“Lezzetli şarap dolu kadehler birkaç defa devr edince/dolaştırılınca, dün geceki uykusuzluktan dolayı her bir kafa ağırlaştı” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn, 1363:142).

“Sakî, şarabı birkaç kez devr edince/döndürünce, Hüsrev’in utanmasından hiçbir şey kalmadı” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn, 1363: 277).

12. Bezmede şarap içmeye başladıkları an birbirlerine “afiyet” veya “afiyet olsun” denilmesi usuldendir. Hüsrev, hem dost insanlardan hem de seçkin kişilerden oluşan bir meclis kurdurur. Bu mecliste Şîrîn de vardır:

“Şîrîn, kadehi şaraba doldurdu, dudaklarını ballandırarak Hüsrev’e verdi. İç bunu iç ‘dedi’. İç ki, Şîrîn’in kadehi sana afiyet olsun. Şîrîn’den başkasını sana unuttursun” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn, 1363:137).

“İçkileri koydular, çeng çaldılar, rudlara vurarak ‘gönülleri’ okşadılar. Sakî, afiyet olsun dedi. Lezzetli şarapla dolu kadehler, aşk pazarını ısındırdı.” (Nizamî, Heft Peyker 1363:168).

Bazen de bezmeden “nûş-â-nûş” yani; “afiyet üstüne afiyet olsun” sesleri yükselir:

“Şâh neşelenince afiyet üstüne afiyet olsun seslerine cihanda birileri kulak tuttu” (Nizamî, Heft Peyker 1363: 353).

“Dostların afiyet üstüne afiyet olsun ‘sesleri’ geceye damgasını vurdu. Geceyle birlikte uyanık kalanlar, bir de sabûhî içtiler” Nizamî, Heft Peyker 1363: 43).

“Birbiri arkasına ayrılık gazelleri okunuyor. Sakînin afiyet üstüne afiyet olsun sesleri yükseliyordu” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn, 1363: 64).

13. Bezmede herkesin yanında veya yakınında bir “Cur’adân” yani şarap artıklarının toplandığı bir kap bulunurdu. Cur’adân, kadehin içi-

minden sonra kadeh içinde kalan dordu/tortuyu dökmek için kullanıldı. Özgür ortamda düzenlenen bezmlerde kadeh dibindeki cur'alar/yudumlar yere dökülürdü (Şemîsa 1377: 712).

“Zemini curalarla amber kokulu bir hale getirelim. Mutluluğu taze güllerle yıkayalım (Nizamî, Şerefnâme 1363.299).

“O taç sahibi piruze renkli tahta oturunca, şarabı itibarsız yudumlardan kurtardılar” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn, 1363: 62).

Bezmdede geçmişteki dostlukları veya dostları yad etme nişânesi olarak son yudumu toprağa dökmek olan “cur'a efsânî” başlangıçta bahçenin açık alanlarında yapılırken sonradan bu gelenek korunarak, her zaman ve her yerde uygulandı. Bakır taslardan imal edilen “cur'a-dân”larda biriken şarap tortusu daha sonra bezmin bitiminde dostları anarak, hatırlayarak, onların şerefine toprağa dökülürdü (Borumend 1385: 134).

Belli bir kaideyle toprağa şarabın tortusunu dökmek geleneği Yunanlılardan alınmıştır. Onların şarap içme adetlerinden pek çoğu benimsenmiş ve Farşça şiirde işlenmiştir (Muîn 1368: 119-120). Fars edebiyatında bu geleneği yansıtan bol miktarda beyit vardır. Aşağıdakiler de bunlardandır:

“Eğer şarap içersen son yudumunu toprağa dök. Başkasına fayda ulaşan o gınahtan korku niye?” (Hâfız-i Şirazî 1368: 253).

“Şarap kadehinden toprağa birkaç yudum dökelim Zira edipler yere birkaç yudum dökerler. Eğer toprak cömert kişinin kadehinden nasip almazsa, cimrilik çoğalır” (Menûçehrî 1384: 8).

“Eğer bana kötülük vermek istiyorsan, benim anıma bir kadeh şarap iç veya bu toprak süpüren düşkünün anısına içtiğinde son yudumu toprağa dök!” (Mevlânâ trs.: 80).

4.2. MUSİKÎ

Duygu ve düşüncelerin sesle ifadesi olan musiki, güzel sanatların bir dalıdır. Musiki, çok güçlü tesiri olan ve ses üzerine kurulmuş bir sanattır. Müzik, ruhun ve gönlün lisanı, hislerin tercümanıdır (Meşhûn 1373: 7). Musiki insana ait güzellikleri yansıttığı gibi insanî hissiyatın da yansıttıcısıdır (Mellâh 1367: 49). Mesûdî, musiki için “ruhun gıdası” demiştir (Mesûdî 1370: I/313). Musikinin İran kültür tarihindeki geçmişi derinlere

uzanır. Sasanî asrından günümüze kadar ulaşan kitabelerde, örneğin vazolar üzerine işlenen nakışlarda musikinin derin izlerini görmek mümkündür (Meşhûn 1373: 52-53). Barbed, Nekisâ ve Serkeş gibi Sasanî dönemi musiki bilginlerinin adları İslam sonraki eserlerde yer almış, isimleri günümüze kadar ulaşmıştır (Mellâh 1367: 52). Erdeşîr-i Bâbekân'ın musiki için özel bir vezir görevlendirdiği (Meşhûn 1373: 48), Barbed'in de musikî makamlarını icad ettiği söylenmiştir (Christensen 1377: 629).

Araplar, İran musikisiyle İslami fetihler neticesinde tanışmışlardır. Araplar, İran'dan bazı Elhân/melodilerin dışında teori, terim ve nazari bilgi kabilinden aldıklarının dışında, Farslarla kurulan diyalog sonucunda da Arap musikisi çok şey kazanmıştır. Arapların ud ve tanburdaki perde taksiminde Farsça "distân", çoğulu "desâtîn" kelimesini iktibas etmeleri buna bir örnektir (Kılıçlı 1993: 86). İranlılarla Arapların kaynaşmasından sonra Araplar, kendi yerli çalgıları yerine Fars udunu ve tanburunu benimseyerek, musiki icrasında kullanmışlardır. Bunları ilk kullanan da İbn Sureyc (ö. 734) olmuştur (Mekkî 1383: 387). Köklü bir geçmişi olan musikinin işlevsel özelliklerini bezmde de görmekteyiz. Bezmin en önemli unsuru olan musiki, mesnevilerde ayrıntılı bir biçimde makam, ses, alet ve icra olarak işlenmiştir.

4.2.1. Ebzâr ve Âlât-ı Mûsikî//Musikî Alet ve Gereçleri

Ebzâr ve Âlât-ı Mûsikî: *Musiki aletleri*, mesnevilerde "rezm" ve "bezm" olarak iki ayrı etkinliklerde geçer. Rezm/savaş aletleri: kûs/savaş davulu, tebîre/davul, kernâ/borazan, kâse/çukur levha biçiminde olup savaşta tokmakla çalınan bir alet, dohol/davul, senc/çalpara gibi aletlerden oluşmuştur. Bu aletlerin sesi oldukça yüksek, çınlama ve yankılanması kuvvetli olduğundan, vurularak çalınmıştır. Bu çalgılar, savaş alanlarında işlevsel olarak yer almışlardır. Kahramanlık manzumelerinde bu aletlerin defalarca kullanıldığını görmekteyiz. Savaşta daha çok heyecan vermek, savaşçıları cesaretlendirmekte yararlanılmıştır. Ayrıca bu aletler savaşa giden askerlerin uğurlanması esnasında veya padişahın avlanma alanına hareketinde, kahramanların karşılanmasında ya da yüksek şahsiyetli kişilerin huzura kabulünde bu çalgılar kullanılmıştır.

Bezmlerde kullanılan musiki aletleri de şunlardır: Erganûn, Barbed/rûd veya ud, tonbek, tanbur, leng, def, rebâb, setâr, kemânçe,

nây/ney. Bu aletler, bezimle ilgili olmalarına rağmen her türlü şenliklerde de kullanılmıştır. Bezimlerde kullanılan musiki aletleri şunlardır.

4.2.1.1. Erganûn

Yunanca bir kelime olan, organon olarak adlandırılan ve günümüzde de org olarak bilinen erganûn, dünyanın en eski musiki aletlerindedir. Onun yapımı Eflatun'a nispet edilmiştir. Farsça sözlüklerde yaylı ve nefesli çalgılardan biri olarak geçmekte, çeşitli türleri bulunmaktadır (Sitâyişger 1374: I/72):

“Erganûnun yanık sesinden gözyaşları kadehe akmış, rûdlardan da kan damlamış” (Nizamî, Şerefnâme 1363: 155).

“Erganûnun sesini işitti, ergûvânî şarabını içti” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 44).

4.2.1.2. Barbed

İran musiki tarihinde derin bir geçmişi olan ve çok eskiden beri bilinen en mühim ve en çok kullanılan musiki aletlerindedir. Bu çalgının özel bir ağaç cinsinden yararlanılarak, ince ve narin tellerden yapılmış (Muîn, Ferheng-i Fârsî 1360:):

“Her taraftan şarkı ezgileri, Barbedin inlemesi, rûd sesleri geliyordu” (Nizamî, Heft Peyker 1363: 242).

“Bârbud, Barbedi çalmaya başlayınca kuru Barbedden taze ses çıkardı” (Nizamî, Hüsrevü Şîrîn 1363: 191).

4.2.1.3. Tonbek

Dövmeli çalgılardandır. Gövdesi ağaçtan, seramikten veya bakırdan yapılır. Bugün ağaçtan yapılıyor. Ağız kısmı deridendir. Bu kısma iki elin parmak vuruşlarıyla çalınır (Sitâyişger 1374: I/281). Bu alete Türkçede darbuka veya dümbelek adı verilir:

“Tonbekin üzüntülü sesinden yaralandı. Feleğin akli da keskin yaradan delindi” (Nizamî, Şerefnâme 1363: 109).

4.2.1.4. Tanbur

Güzel bir saz çeşididir. Mızraklı sazların en güzeli ve en zarifidir. Tanbur, ince ve uzun parmakla daha güzel çalınmış. Görünümü armut

şeklinde. Sapı, görece uzundur. Tel sayısı en fazla sekizdir. Eski İranlılar tanbura setâr demişlerdir (Sitâyîşger 1374: I/284).

“Şarapla birlikte bir de tanbur buldu. Bütün ova sanki düğün evi oldu” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/97).

“Rûdla güzel bir şarkı söyledi, tanburun sesiyle de hurilerin kalbini söküp attı” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 89).

4.2.1.5. Çeng

Çok eski bir musiki aleti olup mızraplı çalgılar grubundandır. Eğik, bükülü bir şekli olup arp/harpe'nin ilkel şekli olup zaman içerisinde büyük değişimler geçirerek bugünkü şeklini almıştır. Çeng, Sasanîler döneminin ünlü musiki bilgini Nakîsâ'nın bu aleti çok güzel çaldığı söylenmektedir (Sitâyîşger 1374: I/336).

“Râmîn arada bir çeng çalmaya başlayınca, taş bile sevinçle su üzerine çıkardı” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 165).

“Sakîler, erguvân renkli şarapları, çengin nağmeleri eşliğinde sundular” (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 173)

4.2.1.6. Def/Deb

Farsça bir kelime olan deb, daha çok def olarak bilinir. Def, *“dövmek, vurmak”* anlamına gelen İbranice bir kelimedir. Vurmalı sazlar grubuna girer (Sitâyîşger 1374: I/450).

“Birisî eline kadeh yerine def, bir diğeri de gül suyu kabı almıştı” (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 142).

4.2.1.7. Rebâb

Ud ve çeng gibi çok eski bir çalgı aletidir. Çıkış noktasında *“râvânâ, râvâvâ, revâve, rebâve”* isimleriyle anılan bu alet, değişim geçirdikten sonra rebâb olarak tanınmıştır. Farça revâde/hüzünlü ses olarak bilinen bu çalgı aleti, Arap müziğine de aynen geçmiş ve o adla tanınmıştır (Sitâyîşger 1374: I/510).

“Efrâsiyâb'ın sarayı iki hafta sürece çeng ve rebâb sesleriyle inledi” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/113).

“Rebâbın sesi ve çengin inlemesi, o iki aheng sanki tek ses oldu” (Nizamî, *Leylâ vü Mecnûn* 1363: 96).

4.2.1.8. Rûd

İran kökenli olan bu alet, İran'dan Arabistan'a geçmiş orada "el-ûd" adını almış, sonra Arabistan'dan İspanya'ya geçerek "lûd" olarak anılmış, oradan da Fransa'ya ulaşmış "lût" ve Fransa'dan da son durak olarak İngiltere'ye geçmiş "luth" adını almıştır (Mellâh 1367: 56).

"De ki, çalgıcı bu gün rûdu pehlevanî şarkılarıyla süsle" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VIII/417). *"Rûdsuz ve şarkısız bir gece, şarapsız ve kadehsiz bir an bile geçirmiyorlar"* (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 141).

Rûd bazen mesnevilerde mutlak saz anlamında kullanılmıştır. Heft Han hikâyesinde Rüstem çeşmenin kenarında tanbur görüyor ve onu eline alarak çalıyor. Aslında Rüstem, rûd çalıyor:

"Rüstem çeşmenin yanındaki sazlığa oturdu ve yakut renkli kadehe şarap döktü. Şarabın yanında bir de tanbur vardı. Çöl sanki bir düşün eviydi. Tehemten/Rüstem, rûdu eline aldı, göğsüne dayadı, rûda vurdu ve şarkılar söyledi" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/98).

4.2.1.9. Setâr//Setâ

Mızraplı çalgı aletlerindedir. Eski tanburla aynı grupta yer alır. Bu çalgı aletinin üç telli olduğundan setâr olarak adlandırılmıştır. Bunların yanında "setû, setûye, setâh" olarak da bilinir (Sitâyîşger 1374: II/187).

"Barbed, elleriyle setâra/üç telli saza vuruyordu ki sarhoşlarla akıllular aynı yolda buluşuyordu" (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 258).

"Setâ çalan, şarkı sesini yükselterek, yüzlerce övgüyü daha yeni bir tarzda söylüyordu" (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 306).

4.2.1.10. Ud

Ud, sözlükte siyah renkli, hoş kokulu bir ağaç adıdır. Bu ağaçtan yapıldığı için bu çağlıya ud adı verilmiştir. Uda, Farsçada barbed denir. Ud, Sasanîler döneminde İran musiki aletlerinden biri olarak sayılmıştır. Ud ve barbedin ortak noktaları çok olsa da az da olsa farklılıkları vardır (Sitâyîşger 1374: II/187).

Hüsrev ü Şîrîn' de Barbed, bir ud ustası olarak tanıtılmıştır. Udu eline aldığı anda dünyayı felek gibi kendine ram ettiği, mızrap vuruşlarıyla dinleyenlerin gönül dertlerine şifa verdiği görülmektedir. *"Uda*

yanık bir şekilde vuruyor. Sanki o uddan Dâvud'un nağmeleri çıkıyordu. Onun içinden gelen yumuşak sesli nağmeler, tıpkı İsa'nın musikârı gibi hayat veriyordu. Ud çalmaya başladığı vakit, gönülleri içinde ud/öd ağacı yanan bir buhurdan gibi yakıyordu” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 357).

4.2.1.11. Kemânçe

Küçük keman anlamına gelen bir yaylı sazdır. Kemençenin başlıca kısımları şunlardır: Gövde, göğüs veya kapak. Sesi yumuşak ve kulağa hoş gelen bir çalgı aletidir. İnsanları heyecanlandırabilecek lirik ve kendine has bir sesi vardır (Sitâyîşger 1374: II/278).

“Kemânçe, Musa'nın niyazı gibi inliyor ve muganni, Musikâr kuşunun yolunu kesiyordu” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 94).

4.2.1.12. Nây/Ney

Musikinin en eski nefesli aletlerindendir. Sade ve basit bir şekli vardır. Bundan dolayı falsosuz çalmak zordur. Aynı zamanda doğaldır. Sarı ve budaklı ve de ney adı verilen bir çeşit kamıştan yapılır. İçi boştur. Kalın ve uzun muhtelif çeşitleri vardır. Nây, çok hisli ve tesirli bir sazdır. Böyle basit bir aletten son derece tesirli ses çıkması hayret vericidir. İnsanın beden dilini ve ruh halini yansıtan seslerin en yakını ney çıkarır (Sitâyîş 1374: II/484).

“Rebâb, çeng ve nâyın inlemesinden dolayı yeryüzünde huzur ve güzellik kalmadı” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VIII/184).

4.2.2 Sorûdhâ ve Çâmehâ//Şarkılar ve Şiirler

Musiki, şarkı ve şiir bezmin ayrılmaz ritüelinden olup bunların birlik-telikleri çok eskilere dayanır. Sasanîler döneminde genellikle “honyâger” adı verilen hanende ve şarkıcıların çalgı eşliğinde şiirler okudukları bilinmektedir. Pehlevi dilinde söylenmiş şiirlerin birtakım sazlar eşliğinde yaygın olarak okunması gelenek haline gelmiştir. Fazla edebi özelliği olmayan daha çok musikişinaslar tarafından bezmlerde söylenen şiirler, Sasanî toplumunda son derece etkili şiir türü olarak değerlendirilmiştir. Bu musiki şinaslar hem şiir hem de musikide çok yetenekli usta bir sanatçı oldukları bilinmektedir (Yıldırım 2012: 489).

Meliküşşu'ârâ Bahâr, Sasanî dönemi şiirini üç grupta toplamıştır: “Surûd”, “çekâmek” ve “terânek”.

A) **Surûd**: Tanrı ve padişah övgüsünde, ayın, ateşin ve güneşin yaratılışı övgüsünde söylenen bir tür kasideye benzer şiiirdir. Ateşkedelerde ayın zamanında veya padişahların huzurunda musiki eşliğinde özel bir tarzda okunan şiiirlerlerdir. Padişahın övgüsünde söylenen surûda "hosrevânî" denir. Bu surûdlar, günümüze kadar ulaşmıştır.

B) **Çekâmek**: Pehlevi metinlerinde sıkça görülen bu kelime, önce "çekâme" sonra "çâme"ye dönüşmüştür. Çekâmek, kahramanların yiğitliklerini, savaşta ve avda padişahların yaptığı garip iş ve hallerini, büyük aşkları, küçük hikâyeleri kapsar. Terânek: Bu kelime sonraları "tereng" ve "reng"e dönüşmüş, bu gün de terâne olmuştur. Görünüşte surûd ve çekâmekden alt derece olan bir şiiirdir. Halkın dillendirdiği birkaç beyti geçmeyen şiiirlere denir (Bahâr 1351:I/126).

Kâbüsnâme yazarı, kitabının "Çalgıcıların Töre ve Adetleri Hakkında" başlıklı 36. bölümünde surûd ve terâne konusu ve onların farklılıklarını şöyle ifade etmiştir: "Üstadlar, çalgıcılık sanatına bir düzen getirmişler. Önce onu padişah meclislerinde çalsınlar diye hafif ahenk hosrevânî bestelediler. Buna 'surûd' dediler. Sonra ağır ezgiler bestelediler. Ağır da yaşlılar ve saygın kişiler için bestelediler ki mizaçlarına uygun olsun buna 'râh-ı girân' dediler yani ağır. Yaşlılardan sonra gençlerin de yararlanması için bir yol koyalım dediler. Arayıp yeni bir yol ve ahenk buldular. Vezni daha hafif ve hoş şiiirler aradılar ve buldular adına da 'basit/hafif' dediler. Sonra üstadlar, kadınlar ve küçükler için de daha basit bestecikler ve nağmecikler yaptılar ona da 'terâne' dediler. Terânedeki daha hafif bir vezin, vezinler içerisinde görülmemiştir (Unsuru'l- Me'âlî 1375: 193-194).

Bezmdede söylenen şarkılar *Şâhname'*de "surûd" adıyla geçer:

"Şarap içtiler rûd nağmeleriyle her biri sıra ile surûd söylediler" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/98).

"Şarap, cilve, çalgıcı, rûd, ney ve sorûd ile bir hafta geçirdiler"(Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/110).

*Şâhnâme'*nin dışında başka mesnevilerde de surûd kelimesi geçer:

"Tanbur eşliğinde güzel bir sorûd söyledi. Sesi ile hurilerin gönlünü koparıp çıkardı" (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 189).

"Vîs, şarap kadehini eline alınca; Râmîn de sevgilisi de güzel sorûdlar söylemeye başladılar" (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 191).

“Nevruzda tahta oturdu, şarap içti ve surûd söyleyenlere kulak verdi” (Nizamî, Şerefnâme 1363: 141).

“Müzisyen, yeni bir tarzda sorûd söyledi. Sorûdun da Vîs ile Râmîn’in halini gizledi, söylemedi” (Gurganî, Vîs ü Râmîn 1371: 220).

Şarkıcının karşılığı olan “çâme”, “çâmegû” ve “çâmeger” sadece Şâhnâme’de geçer:

“Bütün çâmegerler, Sufezâ’yı övdüler. Barbed ile Türklerle olan savaşı çaldılar” (Firdevsî, Şâhnâme 1375:VIII/27).

“Hey çâmeci/şarkıcı!Ey çâme-gû/şarkı söyleyen öne gel, ey ay yüzlü güzel! Sen de çengi getir” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/343).

Şarkı yerine kullanılan başka bir kelime de “neşîde”dir. Sadece Nizamî’nin eserlerinde kullanılmıştır:

“Neşîdenin sesi cezp edince, kendinden geçti, her yöne koştu” (Nizamî, Leylâ vü Mecnûn 1363: 66).

“Aşk neşîdesi okudu, Yemen yıldızı şevke geldi” (Nizamî, Leylâ vü Mecnûn 1363: 76).

“Arap şairleri, parıldayan inciler gibi rebâb neşîdeleri eşliğinde şiirler okuyorlardı” (Nizamî, Heft Peyker 1363: 127)

Terâne de mesnevilerde yer almıştır. Halk tabakası için bestelenen ve söylenen bu şiirler, bezmde de görülür.

“Delinmemiş inci üstüne inci deliyor, terâne üstüne terâne söylüyor” (Nizamî, Heft Peyker 1363: 163).

“Terâne sesine kulak verdi, bağı görmeyi de bahane yaptı” (Nizamî, Heft Peyker 1363: 296).

“O iki terâne nağmesinden dolayı evin küçük çocukları mutrip o du” (Nizamî, Leylâ vü Mecnûn 1363: 96).

“Surûd”ların ve “çâme”lerin söylenmesi bezmi düzenleyenlerle yakından ilişkili olduğu gibi bezme katılanların pozisyonlarıyla da ilgilidir. Bezmden bulunanların konumlarına göre surûd ve çâme okunurdu. Çalgıcı/râmîşger Behrâm Çûbin’in bezminde İsfendiyâr’ın “Heft Hân”ını okur:

“Râmîşger, şimdi rûdu getir, yiğitlere surûd/çâme okuyalım dedi. Heft Hân namesinden başka ‘bir şarkı’ okumam. İçki içer, azıcık da ‘olsa surûd/çâme söylerim” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VIII/417).

Kâvus'un bezminde de çalgıcı, Kâvus'un konumunu bildiği için şarkısını onu eyleme geçirmek için söylemiştir. Keykâvus'un bezmine çalgıcı kılığına girmiş bir dev gelir ve içeriye girmek için izin ister. Çalgıcıya izin çıkar, huzura kabul edilir, rûd çalanların yanına oturtulur. Çalgıcı görünümlü dev, güzel Mazenderân şarkısı çalmaya başlar ve Kâvus'u tahrik eder. Şarkıyı dinleyen Kâvus'un aklına yeni bir fikir gelir ve Mâzenderân'a bir ordu ile gitmek ister. Kâvus'un bezminde çalgıcı, onun konumunu bildiği için, onun konumuna göre bir şarkı söylemiş ve amacına da ulaşmıştır. Kâvus'un Mâzenderân'a asker sevkiyatına sebep olan şu sorûdu/çâmeyi söylemiştir:

“Çalgıcı, Barbedin tellerini akort ettikten sonra bir Mâzenderân Surûdu söyledi: Bizim Mâzenderân şehrini an, hatırla. Onun ülkesi ve toprağı her dem esenlikte olsun Onun bahçelerinde sürekli güller bulunur. Dağları da lale ve sümbüllerle doludur. Havası hoş, toprağı yeşilliklerle kaplıdır. Havası her zaman bahar gibidir. Ne sıcaktır, ne de soğuk. Bağlarında bülbüller öter, çayırlarında ceylanlar dolaşır. Onun ırmaklarında sanırsın ki gül suyu akar, kokusuyla gönüller açılır” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/77).

Şarkıların bezme katılanların psikolojik durumlarını yansıtan en güzel örneklerden biri de Râmîn'in bezimde kendi aşk gamını dile getiren bir şarkı söylemesidir:

“Ayrılık yarası benim yüzümü sararttı. Benim yüzümün sarılığı şarapla gide. Gül renkli şarap yanaklarımı kırmızılaştırır, canımdan düşünce paslarını siler, süpürür. Yüzüm erguovân renginde olunca, gizli derdimi düşmanlarım bilmez. Her çareye başvurup gönül derdimi düşmanlarımdan gizleyebilirim. Bu yüzden gece gündüz mest ve harabım. Sarhoşluğun dışında başka bir çare bilmiyorum. Sen dersin ki ay yüzünün haberi vardır. Ben onun aşkıyla böyle yaralanmışım. Her ne kadar ben, aslanların canını alsam da aşk da benden benim canımı alır” (Gurganî, Vîs ü Râmîn 1371: 167).

Râmîn, ayrılığın ardından Vîs'e kavuşunca onun şarkısında bu defa da kavuşmanın verdiği mutluluk vardır:

“Bu gün benim mutluluğum kalıcıdır. Sevgilim yanımda, benim işim sevgilimlidir. Bazen süsen ve güller arasındayım, bazen de misk ve sümbüllerin ortasındayım. Dudağım, mey renkli şeker için avdır. Bahçem, mey renkli güller için ekin yeridir. İstekler doğrultusunda gitmede çok güçlüdür. Ben o doğan kuşuyum ki yükseklerde uçar, gönlümün beğendiği güneşi avlarım” (Gurganî, Vîs ü Râmîn 1371: 191).

Heft Peyker' de de bezmdekilerin, kendi durumlarını yansıtan şarkılar söylemeleri oldukça çok görülür. Çeng çalan cariyeye ve dindar bir adamın hikâyesinde cariyenin söylediği şarkı, kendi durumunu yansıtır:

"Aşk ne kadar gizleyebilirim ne kadar! gün gelir ben aşığım diye yüksek sesle 'bağırırım.' Âşıklığımız ve sarhoşluğumuz elden gitti. Hiçbir sarhoş âşık da sabırlı olmadı. Her ne kadar âşıkların canları zelil ise de aşkta tövbe günah bir iş sayılır. Aşk, tövbe ile tanış olamaz. Tövbe de aşkta uygun düşmez" (Nizamî, *Heft Peyker* 1363:305).

Mesnevilerde musiki makamlarına da yer verilmiş, çeşitli makam adları zikredilmiştir. Bu makamlar en çok *Hüsrev ü Şîrîn*'de geçer. Nizamî'nin söylencesine göre ünlü İranlı müzik bilgini Barbed, Hüsrev'in bezminde sazıyla/çalgi aletiyle otuz makamı günlerce icra etmiştir. Nizamî, bu makamların adlarını ve makamların terennümüyle ortaya çıkan sonuçları da yazmıştır (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 190-194).

Hüsrev ü Şîrîn'de geçen otuz makamdan ilk üçünün adı ve neticeleri şöyledir:

"Barbed, 'genc-i bâdâver' makamından seslenince, her nefes onun dudağı bir hazine saçardı. 'genc-i gâv' makamından nevâsenc olunca da yeryüzü hem öküz hem de hazine saçardı/bağışlardı. Genc-i suhte'den makam yapınca, âhın hararetinden yüz hazineyi yakardı" (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 190).

Hüsrev ü Şîrîn'de Fars müziğindeki on iki perdeden yedi perde ismi zikredilmiştir. Bunlar şunlardır: Rast, Irak, Nevrûz, Isfahân, Hisarî, Uşşâk, Râhvey, Zirefken (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 359-377). Makam olarak nevâ da mesnevilerde karşımıza çıkar:

"Uğursuz Râmîn üzerine bir şarkı söyle. Aşk üzerindeki sır perdesi kalksın. İkinci kez musikişinas nevâ makamını çaldı, Râmîn'in durumuna şahitlik yapacak bir makamdı" (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 221).

"Nekisâ, padişahı ateş gibi coşturunca Barbed'in üç telli sazı o ateşe su döktü. Barbed, ustalıklı nevâ makamını icra etti ki Nekisâ'nın çengi başını eğdi/utandı" (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 377)

Mesnevilerde gazel kelimesiyle de karşılaşırız. Bu gazel, bir şiir türü olmaktan çok, bestelenmek üzere yazılmış veya söylenmiş bir şarkıdır. Bu şiirlerin kafiye sistemi onları gazel olarak görmemize imkân vermiyor. Her beyti kendi arasında kafiyelendiği için gazelden ziyade bu şiirler birer mesnevi nazım şeklidir. Öyleyse mesnevilerde geçen "gezel-

goften" ile "surûd-goften" aynı manaya gelmekte ve bestelenmiş şarkı anlamında kullanılmaktadır. Bu gazellerin rast ve uşşâk makamında söylenmesi, bestelenmek üzere yazılan şiirler olarak görmemizi sağlamaktadır. Gazel kelimesi sadece *Hüsrev ü Şîrîn*'de geçer. Nizamî, hem gezel-goften hem de surûd-goften kelimelerini aynı anlama gelecek şekilde kullanmıştır (Nizamî, *Külliyât-ı Nizamî* 1388: 256-264).

"Hüsrev'in Av Yerinde Bezm Tertip Etmesi" bölümünde Barbed'in birer gazel okuduğunu görmekteyiz. Nekisâ'nın okuduğu gazel/şarkı, yirmi yedi beyit olup oldukça uzuncadır. Bu gazelin başlangıç beyitleri aşağıdadır:

*"Nekisâ, o güzelin isteği üzerine bu gazeli rast makamından söyledi: Ey göz! Mutluluktan bir zaman uyuma. Belki gönül hoşluğundan bir nasip alırsın. Ey ümid güneşi! Sabır dağından çık ve gönül gözünü ışığınla aydınlat. Ey baht! Azıcık gün de olsa benimle ol! Bir anahtar ol ve bendeki bu zinciri çöz. Ey tahammül edilmez talih! Benden ayrıl, uzaklaş. Kudretin 'nispetince' bir güçsüzü kurtar. Ey dost! Bile bile bir ayıyılık yap da gam askerini kır, geçir. Eğer kurtaracaksan onun zamanı şimdidir. Zira ciğerim yanmakta, gölüm kandamlası içinde. Nebenden daha düşkün daha zayıf ne de benden daha çaresiz bir dost bulamazsın (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 359).*

Barbed'in okuduğu gazel de yirmi beş beyittir. Bu gazelin ilk beyitleri şöyle başlar:

*"Nekisâ bu gazeli çeng ile söyleyince, Barbed'in tanburu ahenge başladı. Nağmeleri uşşâk makamıyla süsledi. Bu gazeli rast yoluyla söyledi: Eğer gönülümü götürüyorsan bunda endişe edilecek bir durum yok, götür. Zira gönülsüz kalmak bir iş değildir. Bu gönül yüküne katlanamayan bir beden, sevgilinin gam yüküne tahammül edemez. Mademki hasta bir adam hizmete layık değildir, hizmetten uzak olan bir gönül de varsın olmasın. Gönülümü senden ayırmaya çok çalışıyorum, zira senin tarafından bana senin sevginin ışığı bile yeter. (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 372-373).*

4.3. Gül

Doğadaki en muteber çiçeklerdendir. Eski İran'da gül, şenliklerde, mutlu günlerde adından bahsettiren bir çiçektir. Gül kelimesi ilk defa *Avesta*'da "veredha" şeklinde karşımıza çıkar. Orta Farsça'da "vert", "verd"e dönüşür ve Farsça sözlüklerde "verd" şeklinde kullanılır. İran'ın bayındır birçok yerinin isminde gül anlamı vardır (Rengeçî 1372:

devazdeh). Sonraki devrelerde bu kelime “val, vel ve vol” a dönüşmüş, sonrada “gül” olmuştur (Rengeçî 1372: sizdeh). Gerek koku, gerekse renk yönüyle bağın, çemenin ve baharın vazgeçilmez bir unsuru olan gül, aynı zamanda bezmin en önemli gereçlerinden biridir. Bezm mekânları, ruhlara ferahlık veren, gönülleri kıskırtan özel güllerle süslenmiştir. Güzel kokuları ruhları besler, canları okşar.

Takvîmu's-Sıhhat adlı eserde, güzel kokulu güller, bezm meclisleri için “arzuların ıslahı” ve “ruhların güçlendirilmesi” için yararlı bilinmiş ve onlardan yararlanılmış denilmiştir (İbn Batlân 1382: 127). Her güzel kokulu gülün özellikleri olup bunlar şarap kadehlerinin yanlarında meze olarak verilmeleriyle de tanınmıştır. Mesnevilerde çok çeşitli güller yer almıştır. Güller içerisinde en çok isimleri zikredilenler şunlardır: Kırmızı gül, benemşe-i sad-berg, süsen, nergis, sümbül, lale, şenbelin, nesteren. Güller, güzellikleri, tazelikleri, güzel kokulu oluşu, düşünceleri karıştıran, anıları yaşatan özellikleriyle bezmlerde çeşitli şekilde ele alınıp kullanılmıştır. Bezmdde güller, özellik ve işlevsellik bakımından “gül-ârâyî, deste-gül, tâc-ı gül, gül-efşânî” olarak yer alır.

4.3.1. Gül-Ârâyî//Bezmi Gülle Süsleme

Gül, kullanımının işlevsel özelliklerinden biri gül-ârâyîdir. Meclisin kenarları ve köşeleri, bezm mahallinin süslenmesinde kullanılmıştır. Meclisin güllerle süslenmesi, bezme katılanların göz zevkini okşaması, katılımcıların morallerinin açılıp güzelleşmesi amacı taşır:

“Otağın meydanı nergisten, menekşeden göz önüne serilmiş bir gül bahçesine dönüşmüştür” (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 98).

“Önderler, Pilten ve Ferâmûzla yasemenler arasında sürekli şarap içiyordu” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IV/44).

“Lale ve nesteren gülleri arasında önlerinde Yemen akiki gibi kadeh içinde şarap, gül bahçesi, rebâb ve çengin sesi, gül, sümbül, ratl ve Efrâsiyâb!” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/288)

Bezm mahallinde güllerin renkleri ve kokuları baharın gelişyle hissedilir:

“Bahar kokusu ve bahar renkleri bütün bezmdde ‘hissedildi’ Görmüş-geçirmiş ikinci de önlerinde Hızır konumdaydı” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/10).

Baharın gelişi, bir tür hediyeleşmenin de başlamasına neden olur. Bahar gelir, gül demetleri, desteleri armağan, hediye olarak şahlara gönderilir:

“Deve yükleriyle nar ve elma yanında pek çok deste yapılmış güller şehinşâha ‘gönderildi’ “ (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/321).

“Şenbelid ve nergis kokan şarapları coşkun bir şekilde gönderdi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/224)

Beyhakî’de de hediye olarak gül gönderme geleneğini görmekteyiz. Bû Nasr Müşkân’ın ifadesine göre Sultan Mahmud’un bezmine birçok gül gönderilirmiş. Bu güller Bû Nasr’ın bahçesinden derlenirmiş (Beyhakî 1362: 341). Sultanın bezminde vezirin önerisiyle gül vakti bezm kurulduğu, bezmin gül mevsiminde olma şartının bulunduğu, hele hele güllerin daha renklendiği, daha güzel koktuğu bir vakitte bezm düzenlendiği Beyhakî’de anlatılmıştır (Beyhakî 1362: 341).

Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinde Hüsrev, Şîrînle birlikte şehir dışına do-laşmaya çıktığında süsenlerle dolu bir yerde gezinirler (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 128). Şîrîn ve onun nedimleri de kendi bezmlerini güllerle dolu bir yerde düzenlemişlerdir. Şîrîn, bazen gülden demetler yapıyor, bazen de güllerden gül suyu çıkarıyor, bazen de şarap içip son yudumları döküyorlar, gülüşleriyle etrafa neşe saçıyorlar, deste deste gül topluyorlar (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 59).

“Yeşilliğin başına geldiler, çimenliğe oturdular. Bazen şimşad, bazen gül demeti bağlıyorlar. Bazen güllerden gülsuyu çıkarıyorlar. Bazen gülüşlerinden taberze/tatlı üzüm dökülüyordu. Şarap getirdiler ve gönüllerince şarabı yerleştirdiler. Gül, getirdiler ve şarap üzerine güller saçtılar” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 288).

4.3.2. Deste-Gül//Gülden Deste Yapma

Mesnevi bezmlerinde gül kullanımlarından biri de onun güzel kokusunu hissetmek ve koklamak için elde gül destesini tutmaktır:

“Onlardan her birinin ellerinde gül demetleri hem mutluluktan hem de şaraptan yarım sarhoş olmuşlar” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/331).

“Neyin feryadı, çengin coşkunluğu ellerde renkli ve kokulu gül demetleri” (Firdevsî, Şâhnâme 1375:IV/24).

“Hüsrev bir eline şarap kadehini almış, diğer elinde gül destesini tutmuştu. Bir şaraptan içiyor, bir de gül destesini kokluyor ve sevgilisinin gönül izini arıyordu” (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 139):

Mesnevilerde bir demet çiçek vermek dostluk belirtisi, birine duyulan ilginin göstergesi olarak vurgulanmıştır. Muhteb Menikân, Şehrû’yu görür ona bir buket gül vererek, duygusal bağlamda kendisine duyduğu ilgiyi izhar eder. Bu sevginin belirtisi olarak da ona gül-i sad-berg/yüz yapraklı gül verir:

“O periden doğma hurinin yüzünün rengine yüz yapraklı bir gül demetini o güzelin eline verdi. Nazımı, gülüşünü, hoşluğunu ‘gördü’ Ona ‘herkesten’ hoş ve güzel ‘kız’ dedi. Bu dünyada senin kâm alman güzel olur. Sen benim kucağında ya eş ya da sevgili ol” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 45).

Vîs de Râmîn’le ilk görüşmesinde Râmîn’e bir demet menekşe verir ve nerede bir menekşe görürse ettikleri yemini hatırlamasını ister:

“Vîs, Râmîn’e bir buket menekşe verdi. Bununla beni daima an, hatırla dedi. Her nerede taze ve kıymetli menekşe görürsen, bu sözünü, bu yeminini hatırla” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 129).

Vîs, Râmîn’e bir deste menekşe verdikten sonra her kim verdiği sözden geri döner, sözünü bozarsa “kebûd u kûj-bâlâ” yani mosmor bir renk, bükülmüş boya sahip olsun diyerek karşılıklı yemin ederler. Râmîn, Vîs’e gül bahçesinde bir gül gördüğüm zaman, verdiğim yemini hatırlayacağım der ve bundan böyle hangimiz sözünden dönerse, onun ömrü gül gibi kısa olsun der (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 129). Râmîn, Gurâb’da Gül ile evlendikten sonraki günlerden bir gün, dostlarıyla kır-lara gider. Kırdan her renkten lale çiçeği görür. Dostları arasında bir güzel, elinde tuttuğu bir demet menekşeyi Râmîn’e uzatır. Râmîn, o an Vîs’e verdiği sözü hatırlar, yüreği yaralanır, gözleri kararır (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 287). *Şâhnâme*’de de bir dev Kâvus’un yolunu şaşırıp onu göklere kaldırmak istediğinde yaptığı ilk iş, Kâvus’un huzuruna çıkarak, ona bir gül destesi vermek olur:

“Dîv, Kâvus’un huzuruna çıktı, yeri öptü ve Kâvus’a bir deste gül verdi. Ona ey güçlü hükümdar, senin yerin dönen felek/gökyüzüdür dedi” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/152).

Rum Kayseri’nin kızı Ketayûn da kendine bir eş seçtiğinde onu isteyenlerin ellerinde gül desteleri bulundurdıkları (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/22), bezme katılanların bezmin bitiminde bezmdeki güllerden bir

demet olarak birlikte götürdükleri de görülmektedir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/199).

4.3.3. Tâc-ı Gül//Gülden Tâç Yapma

Başlara konulmak için güllerden tac yapılması, güllerin başka bir işlevseliği, onlardan başka bir yararlanma şeklidir. Çeşitli güller toplanıp bunlardan tac yapılması, bezme katılanların başına takılması, bezmdeki güllerden yararlanılmasının bir başka şeklidir. Yetîme'ye göre Yunan ve Bizans gibi eski çağ saraylarında bezmlerde, bezmin yapıldığı mekâna çiçekler serpilir, bezme katılanların başına çiçekten yapılmış taçlar konulmuş (Seâlibî 1956: II/170).

“Herkes başına lalelerden yapılmış taç ‘takmış’ Her birinin elinde kor kırmızı şarap” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 43).

“Güçlenmek için şarap içiyorlar, başlarına da güllerden taç takıyorlar” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/451).

Keyhusrev'i İran dağlarında ve ovalarında yedi yıl arayan Gûy, onu bir çeşme kenarında elinde kadeh, başında güllerden yapılmış bir taç olduğu halde görür:

“Uzaktan güzel bir çeşme gördü. Gönüllere huzur veren uzun boylularla doluydu. Ellerine şarap dolu kadeh ve çeng almış, başlarına renkli ve kokulu gül destesi/taç koymuşlar” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/206).

Kadın düşünlerinde de genç kızlar, başlarına güllerden yapılmış taçlar takmışlardır (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/331). Bu taçlar, şairlerin bazı şiirlerinde “besâk veya “pesâk” çiçeklerinden yapılmış taç” ismiyle yer almıştır:

“Binlerce güzel ayakta saf bağlamış. Her biri inci saçan iki haftalık ay gibi. Hepsinin başlarında ‘besâk/taç’ dudakları kırmızı şarap gibi, zülüfleri ve kakülleri büklüm büklüm” (Rudekî, 1378: 43).

4.3.4 Gül-Efşânî//Gül Dökme, Serpme

Bezmlerde güllerin işlevsellerinden biri de gül dökülmesi veya saçılmasıdır. Bezmin yapıldığı alana veya katılanların ayakları dibine, toplanan çeşitli güllerin özellikle de kırmızı güllerin yapraklarını saçmak, dökmek mesnevilerde yer almıştır:

“Gümüş tenli, nar göğüslü güzeller her tarafa güller saçmışlardı” (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 299).

“O bezmi cennet gibi süslemişler, Urdibehişt ayının taze güllerini dökmüşler” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 155).

“Üç ayrı yerde üç ayrı ateş yanıyordu. Onlardan dolayı eve gül saçılmıştı” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 189).

Gül dökmek geleneği klasik Fars şiirine de taşınmıştır. Şairler yazdıkları şiirlerinde bu geleneğe oldukça fazla yer vermişlerdir:

“Gel, gül dökelim, kadehe şarap koyalım. Feleğin tavanını yarıp yeni bir tasarım yapalım” (Hâfız-i Şirazî 1368: 297).

“Seher vakti, gül: ‘Dünyadan ne istersin? İster şarap iste, ister güller saç, dök’ dedi. Bülbül, sen ne söylersin” (Hâfız-i Şirazî 1368: 372).

Gül dökmek, eski bir gelenek olarak eski çağ kültüründe görüldüğü gibi (Seâlibî 1956: II/170) Arap dünyasında da kabullenen bir gelenek olmuştur. Bu geleneğe güller, bazen tabak içinde bulunmuş. Tabagın çevresine çeşitli renkte güller yerleştirilip kırmızı güllerin çevrelediği tabagın ortasında altın veya gümüş paralar koyulmuş. Bu durumdaki tabaklar bezme saçıldığı gibi katılımcıların ayaklarına da dökülürmüş. Öyle ki Abbasi halifesi Mütevekkil, belli başlı bazı bayramlarda sarayda bezm düzenlemiş ve bazen tabaklı bazen de tabaksız gül serpmeye geleneğini gerçekleştirmiş. Gösterişi seven Mütekevvil, bir kerede beş bin dirhem güllerin rengine uygun olsun diye sarı, kırmızı renklere boyatıp bezimde çevreye saçmıştır (Mez 1362: II/165).

Gül dökme/gül serpmeye geleneğinin Gazne saraylarında da benimsenen bir adet olduğunu Beyhakî’den öğreniyoruz. Kâtip Tâhir, gül dökme geleneğini seven bir kişi olarak, gül yaprakları arasına dirhem ve dinar koyarak bu geleneği sürdürenlerdenmiş. Beyhakî şöyle diyor: “Kâtip Tâhir, gül mevsiminin geldiği vakit, gül dökme eylemini gerçekleştirirdi. Şimdiye kadar hiçbir melik böyle bir şekilde gül serpmemişti. O, gül yapraklarının ortasına dinar ve dirhem koyup öyle saçardı.” (Beyhakî 1362: 387). Mesûd Sa’d Selmân da meyve ve gül münazarasında böyle bir geleneği yansıtmıştır. Bu münazarada şarap, güle hitaben şöyle der:

“Bezme hararetlenmeye başlayınca hemen aceleyle şehriyar cömertliğini gösterdi. Şah, seni altınlara boğdu, dostlarına da güller saçıp dağıttı” (Mesûd Sa’d Selmân 1374: 177).

4.4. Hordenî ve Nûşîdenî//Yenilecek ve İçilecek Şeyler

Bezmin gereklerinden ve vazgeçilmezlerinden biri de yenilecek yemekler ve içilecek nesnelere. Bu yemek ve içecekler; çeşitli yemekler, tatlılar, pastalar/ekmekler, şerbetler, şaraplar, çeşit çeşit meyvelerden oluşur. Bunlar hünerli eller tarafından büyük bir incelikle, özenle hazırlanırdı. Câhız; İranlıların dünya yaşamının yeme, içme üzerine kurulduğuna inandıklarını, bu yüzden yemek zamanlarına önem verip bozuntuya uğramamasına özen gösterdiklerini, onların yeme ve içmeye ve de bunların keyfiyetlerine yönelik ilgi ve alakalarının olduğunu, beden ve ruhlarını yemek ve içmeyle beslediklerini, yemek yemenin insanlar üzerindeki olumlu etkilerine inandıklarını, söylemiştir (Câhız 1386: 80).

Siyâsetnâme yazarı, eserinin, “Padişahların Ziyafet Vermesine ve Bu İşin Nasıl Tertip Edileceğine Dair” 36. bölümünde: “*padişahlar, daima iyi ve zengin sofrayı kurmak zahmetine katlanmışlardır*” der. (Nizâmülmülk 1364: 170). Ayrıca “ekmeği ve yemeği bol tutmak saltanatın ve devletin ömrünü uzadır” (Nizâmülmülk 1364: 180) dedikten sonra “*Mısır Firavununun sofrasının tahsisatının her gün dört bin koyun, dört bin sığır, iki yüz deve ve buna paralel olarak tavuk, helva, kızarmış etler de bu tahsisata dahildir*” (Nizâmülmülk 1364: 180), diyerek sofranın zengin olması gerektiğini ortaya koymuştur. Corci Zeydan, bazı İran padişahlarının halk için günlük beş yüz sofrayı yaydıklarını, üzerini etler, kebaplar, ekmekler, tatlılar, bal, şerbet veya şarapla donattıklarını yazmıştır (Zeydân 1382: 937).

Bu bilgileri doğrulayan bir anekdot da Mukaddime’de yer alır. Anlatılanlara göre; Irak valisi Yusuf b. Haccâc, çocuklarından birinin sünnet merasimini yapmak istediği zaman İranlıların bu gibi olayları nasıl yaptıklarını öğrenmek için İran asilzadelerinden birini sarayına çağırarak, gördüğü en parlak şöleni/bezmi anlatmasını ister. İranlı, ey emir! Kisra merzubânlarından birinin düzenlediği bezmi görmüştüm. Bezimde, altın tepsiler hazırlanmış ve hazırlanan gümüş masaların her birinin üzerine bu tepsilerden dört adet koydurmuş, masalardan her birine hizmet etmeleri için dört cariye görevlendirmişti. Her masada da dört kişi oturmuştu. Davetliler yemeklerini yedikten sonra, sofralar ve bu sofradaki altın tabaklar ve hizmet eden cariyelerle peşlerinden, onlara gönderildi (İbn Haldun 1345: I/330). Aristo da İskender’e “*bir günde iki kere sofrayı kur, bu sofraya ordu komutanlarını davet et*” diye tavsiyede bulunur (Nizâmî, *İkbâl-nâme* 1363: 147).

Bu zengin sofraların kurulması, güncel olaylar ve olağan üstü gelişen hadiselerle yakından ilintiliydi. Sofralar, huzurlu ve sakin günlerde kurulurdu. Savaş gibi olağan üstü durumlarda şartlar değişirdi. Böyle ortamlarda gün aşırı sofralar kapalı kalırdı ve sofraya üzerine konan yemeklerde bir kesintiye gidilirdi. Ekmek, tuz, sirke ve yeşillik ve yemek öncesi öğün olan “bezm-âverd” yani ekmek arasına et, yumurta ve yeşillik konularak hazırlanan ve bu gün sandviç benzeyen bir yiyecek yenilirdi. Asıl yemek padişahın önüne konurdu. Yemeğe padişah ve onunla birlikte sadece mubet/din adamları, kâtip ve ordu komutanlarından oluşan üç kişi katılırdı. Yemeği de savaş gereği az yerlerdi. Savaş bitiminde tekrar zengin ve çeşit dolu sofralar kurulurdu (Câhız 1386: 223).

Gıda tüketiminde sağlığı koruma önemli bir unsur olup tavsiye edilen hususların başında gelirdi. Seâlibî, İskender’in özel doktorundan sağlığını koruması hakkında kısa bilgi vermesini istediğini, doktorunun da ona: “doktora ihtiyaç duymamak için üç şeyden kaçınmak, dördüncü şeye özen göstermek lazım: Ekmeğin buğdaydan, etin kuzudan, ihtiyaç duyulursa şarabın üzümünden yapılmış olanını tercih edip bunları ölçülü olarak tüketmek gerekir” diye cevap verdiğini yazmıştır (Seâlibî 1368: 297).

Yemek tüketiminde itidalli olmak, bir başka tavsiyedir. Öyle ki İskender’in doktoru hastalıkların kaynağını “girân-bârî-i mide” yani midenin yemekle doldurulup ağırlaşmasına bağlar. Bu tavsiyenin Bozorgmihr tarafından da söylendiğini görmekteyiz:

“Baktı midesi yemekle dolu gördü. Böyle olmaması gerekir. Beslenme ‘biçimi’ sana zarar veriyor dedi. Sana zarar vermeyen şeyleri ye! Yemek öncesi de mideye bir şey ekleme. Yemeğini gereksiz yerlere harcayıp tüketme. Öyle ki sen de yediğinden zevk alasın” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VIII/141).

Mesudî, yemek çeşitlerinin artması nedeniyle, halkın yemeğe düşkünlüğünü, doğal olarak hazım bozuklukları, mide rahatsızlıkları gibi pek çok hastalığın ortaya çıktığını ifade etmiştir (Mesudî 1387: I/216-217). Beden sağlığı yönünden yemeklerin yararlı olabilmesi için yiyeceklerin birbiriyle uyumlu olması ve tatların zıt olmaması gerektiği de tavsiye edilmiştir:

“Sen, her bir yemeğin hazmı kolay olup olmadığına bak, tatlılığına bakma, ‘bir de’ uyumluluklarına bak!” (Nizamî, İkbâl-nâme 1363: 160).

“Sakın sirke ile tatlı yiyecekleri karıştırma. Zira sirke tatlıya acılık verir” (Nizamî, Şeref-nâme 1363: 161).

Yemek yerken, lokmaların ardı ardına yenilmemesi, duraksayarak yenilmesi önerilmiştir. Mesudî, yemek yerken duraklamayı, sindire sindire, yavaş yavaş yemeyi emreden ilk kişinin Keyûmers olduğunu söylemiştir. Mesudî, Keyûmers'in bunu emretmekten amacı bedeninin alınan gıdayı sindirmesi, yenilen gıdadan her organın payını alması neticesinde bedeninin rahatlaması içindir, demiştir (Mesûdî 1387: I/216)).

İranlılar, yemek vakti geldiğinde sessizliğe riayet etmeyi, yemekten önce de dualar söylemeyi uygun görmüşlerdir. Zerdüştlerin yavaşça dillerinde mırıldandıkları kısa dualar manzumesine “bâj” denildiği (Oşîderî 1371: 154) ve bu duayı *Şâhnâme*'de geçtiğini görmekteyiz:

“Tanrıya inanan bir kimse olduğum için elimi, ayağımı, başımı, bedenimi yıkıyorum, Zerdüştlerin bâj/dualarıyla cihanı yaratana şükürler olsun diyorum” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/264).

Bezm sofralarında yeme ve içmeler oldukça bol ve gereğinden fazla olmuştur. Öyle ki kurulan sofralar, sanki dünyadaki tüm insanları doyurabilecek seviyede hazırlanırdı:

“Öyle bir sofraya kurdular ki bu sofraya sanki bir sofraya değil de dünyanın doya-bileceği bir sofraydı” (Nizamî, *Külliyât-ı Nizamî* 1388: 554).

“Hemen tek tırnaklı sürülerden bin at seçildi. İki kerede on bin kuzunun başı kesildi. Semiz ineklerden de kır bin, av hayvanlarından ve kuşlardan ölçüsünden çok sayıda kesildi. Yine iki sefer olmak üzere yüz bin koyun hepsini kestiler, taşıdılar ve sahraya bıraktılar” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 424).

“Ölçüsüzce gelen her bir yiyecek bir dağın kenarına döküldü” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 298)

Yiyeceğin çok miktarda bezm sofralarında olması, konukların fazla yemeleri yanında yemek bitimi o yiyeceklerin birçoğunu da yanlarında götürmelerine neden olmuştur. *Şâhnâme*'de düzenlenen bir bezme, yakın ve uzak yerlerden gelen kişilerin katıldıkları, çok miktarda sofralarda bulunan yemeklerin tıka basa yenilip şarapların su gibi içildiği ve de bezme katılanların dönüşlerinde sofralardaki yemeklerden götürdükleri yer almıştır (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/101). Sofraların zengin oluşu bezm sofralarının çeşitliliğinden kaynaklanır. Bu çeşitlilik “horiş-i gûnegûn” ve “horiş-i elvân” olarak mesnevilerde ifade edilmiştir. Zengin sofralar, kırmızı ve beyaz etli yemeklerden, deniz ürünleri yemeklerinden, güzel ve bol çeşitli tatlılardan, hoş şerbetlerden, çeşitli şaraplardan, lezzetli meyvelerden oluşmuştur. Bu sofralar mesnevilerde sıkça

karşımıza çıkar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375:V/21; Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 298 :Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 17, 113, 229).

Sasanîler sarayında lezzetli dört çeşit yemek bulunmuş. “Horiş-i şâhî”: taze etlerden ve dinlendirilmiş etlerden, katlaşmış pirinçten, hoş kokulu yapraklardan, semiz tavuklardan ve tatlılardan hazırlanmış bir yemektir. “Horiş-i Horâsânî”: Kebap yapılacak etlerden oluşan bir yemek. Etlere bitkisel ve hayvansal yağlar ilave edilerek şişe takılır, ateş üzerinde veya kazanlarda pişirilmiştir. “Horiş-i Rumî”: Bazen süt ve şeker karışımından bazen de yumurta, bal karışımından ayrıca içerisinde yağ, şeker ve süt katılarak pirinçle yapılan bir yemek veya tatlı. “Horiş-i dihgânî”: Tuzlanmış koyun etine yumurta katılarak pişirilen bir yemek çeşidi (Christensen 1370: 620). Zengin yemek kültürüne sahip olan Sasanî saraylarında yapılan yiyecek ve içeceklerin isimleri *Dıraht-i Asurik*’de kayıtlıdır. Bunlardan bazıları “pîşpâre: küçük parçalara bölünerek pişirilmiş et”. Peynir, efrûşe: yeni doğum yapmış hayvandan sağılan bir süt. Yoğurt, keşkül (*Dıraht-ı Âsûrik* 1363: 76-77).

Zengin sofralarda yer alan lezzetli ve çeşitli yiyecek ile içecekler mesnevilerde oldukça fazla tasvir edilmiş, zengin menü olarak sunulmuştur. Bu menüde etli besinler öne çıkmıştır:

“Üzerinde tatlı ve yağlı ‘et’ yemeklerden oluşan altından yapılmış sofrayı önüne yaydılar “ (Firdevsî *Şâhnâme* 1375:IX/277).

Şâhnâme’ye göre yeryüzündeki ilk yemek, ilk kez şeytan tarafından Dahhâk için yapılmıştır. Aşçı kılığına giren şeytan, öldürdüğü her türlü kuş ve dört ayaklı hayvanların etlerinden çeşitli yemek yapar ve birer birer Dahhâk’ın sofrasına bırakır. Şeytan ilk gün yumurta sarısını getirir ve önüne koyar, bu şahın çok hoşuna gider. İkinci gün, beyaz renkli keklığın ve sülünün etinden yemekler yaparak Dahhâk’ın sofrasına getirir. Üçüncü gün masaya kuş ve kuzu etinden yapılmış yemekleri bırakır. Dördüncü gün de genc bir öküzün sırtından aldığı etlere safran, gül suyu, yıllanmış şarap ve saf misk katarak hazırladığı yemekleri Dahhâk’ın sofrasına koyar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/47).

Bezmede yapılan yemeklerin lezzetli olmasının yanında, güzel kokmaları için misk, od ve zaferan gibi katkı maddelerinden de yararlanılmıştır:

“Ateş ve su ile pişirilmemiş yiyeceklerle gül suyu, od ve misk gibi güzel kokudan yapılmış yiyecekler sofraya koydular” (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 258).

Halktan insanlar, hatta daha düşük seviyedeki insanlar güçleri nispetinde evlerinde bulundurdukları ve kendilerine gerekli olan yiyecek ve içecekleri sofraya getirir, misafiri onlarla ağırlardı. Bir çobanın Behrâm Gûr'u konuk olarak ağırlayıp bezm kurması bunlardan biridir:

“Yaşlı adam misafirin geldiğini görünce yerinden kalktı ve ona hizmet için hazırlandı. Evinde sahip olduğu her şeyi sofraya getirdi ve yalvarıcı ve yakarıcı bir şekilde ona bu sofranın senin gibi bir misafirin yiyebileceği türden bir sofraya olmadığı aşikârdır. Eğer sofraya basit donandıysa özür dilerim, lakin burası medeniyetten uzak bir yerdir dedi” (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 326).

Mesnevilerde az da olsa misafir ağırlamada sofranın donatılması için yiyecek ve içecek alınması gerektiği zaman ev araç ve gereçlerinden birini rehin bırakma karşılığında ihtiyaç duyduğu maddeleri aldığı da görülmektedir. Bu hareket daha çok toplumun gelir düzeyi düşük kişilerin yaptığı bir eylem olmuştur. Behrâm, şarapçı semiz bir adama misafir olur. Şişman adam, pazara gider “müşgdân”ını sıradan bir adama rehin bırakır, kendine lazım olan gerekli şeyleri alır ve koşarak mutlu bir şekilde Behrâm'ın yanına döner ve ona basit ama gücü ölçüsünde bir sofraya hazırlar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/313).

Halk tabakasından bir diğer misafir ağırlama, konuk etme örneği de misafirin sofrasına arpa unundan hazırlanan ekme/keşkîn koymaktır. Behrâm Çûbîn, bir yaşlı kadına konuk olur. Kadın Behrâm'ı tanımamıştır. Yaşlı kadın Behrâm'ı “keşkîn”le ağırlar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/126). Hüsvrev Pervîz, Ribât-ı Yezdân'a ulaşınca kendisine yemekte tere, bazlama ve keşkîn ikram edilir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/50). Yine Behrâm, köylü bir kadının evine misafir olunca, kadın, Behrâm'ın sofrasına pirinç tatlısı getirir ve ona ikramda bulunur (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/384).

“O temiz düşünceli misafirin/Behrâm, köylünün yanına gitti. Köylü, sonradan ona sofraya hazırladı. İçinde pirinç tatlısı bulunan bir kabı önüne koydu. Ne iyi idi ‘ne de kötü’ orta idi” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/384).

Yoksulların süt ve ekmeği, aş yemeklerinden daha makbul sayılmıştır. Eğer misafirin seçkin biri olduğu anlaşılırsa, ev sahibi bu seçkin misafir için koyun keser, ondan kebab yapar ve konuk olana yedirir. Behrâm bir gün karı koca olan bir köylünün evine uğrar. Karı koca Behrâm'ın sofrasına tere, sirke ve ekme koyar. Kadının kocası Behrâm'ın seçkin bir kişi olduğunu düşünür ve eşine bu seçkin kişiye koyun kesmemiz gere-

kir der. Behrâm'a yedirmek için kuzu keserler, üzerine bir parça yumurta ve yağ dökerek hazırladıkları kuzu kebabını Behrâm'a ikramda bulurlar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/328)

Şah bezmlerinde sebze ve pirince yer verilmemiştir. Büyük ihtimalle sebze, özellikle pirinç bir besin kaynağı görülmemiş olabilir. Fakat tatlı yemeklerin hazırlanmasında pirinçten yararlanma yoluna gidilmiştir (İhsan 1383: 115). Pirinç oldukça ucuz olduğundan sadece pirinci yoksul insanlar ekmek yapımında kullanırlarmış (İhsan 1383: 151). Öyle ki Ravendi, onuncu yüzyılda Huzistan halkının besin kaynağı olarak pirinçten bahsetmiş, onu değirmende un ile karıştırıp fırında ekmek olarak pişirdikten sonra yediklerini yazmıştır (Ravendî, 1357: III/212).

Sebze/yeşillik de sadece düşük gelirli kişilerin sofrasında bulunmuş. Şahların bezm sofralarında sebze yeşillik yer verilmemiştir. Zengin ve parlak sofralarda sebze yemeğine rastlanmaz. Onların sert oluşları, arzu edilmeyen renge sahip olması, diş etlerine zarar verme düşüncesi o günkü toplumda kabul görmüş, beğenilmediğinden rağbet de görmemiştir (İhsan 1383: 119).

Bezmlerde şahlar için özel yemekler hazırlanmış. Bu yemekler, yapılan bazı katkılarla hükümdarların sağlığını korumak amacıyla yapılmış. Hüsrev, düzenlediği bir bezmde taze kebab yaptırır, bu kebabın üzerine de dövülmüş parlak inci döktürürmüş. Hüsrev, Ummân tüccarlarından on batman saf altın karşılığında kıymetli inci almış. Aldığı inciler, bedendeki rutubeti, mutedil bir hale getirmiş. Hüsrev, bu özel kebabı, yaptırdığı çok özel bir pırında pişirtirmiş. Fırına harcadığı para, bir ülkenin vergisiyle eşdeğermiş. Onun içinde odun yerine on, on beş batman mis gibi öd ağacı yaktırmış. Kebab orada pişirmiş ve altın sofraya üzerine konarmış. Kebab bin yedi yüz miskal ağırlığındaymış (Nizamî, Hüsrev ü Şîrin 1363: 276). Hüsrev, o kebaptan fıstık içi ve şeker peltesi alır gibi bir iki lokma tadarmış, gerisini sarayda toplanan muhtaçlara vermiş (Nizamî, Hüsrev ü Şîrin 1363: 277). Bezmdede içilecek ve yenileceklerde bazıları şunlardır: Kebaplar, çeşitli yemekler ve yiyecekler, aşlar, tatlılar, ekmekler, şerbetler, reçeller ve diğer yenilecek ve içilecekler:

4.4.1. Kebâplar

Hükümdar bezmlerinin vazgeçilmez yiyeceklerindendir. Tazeliği yanında besin derecesi yüksek bir yiyecektir. Bezmlerdeki kebab çeşitleri ya dört ayaklı hayvanlardan ya da kuşlardan yapılıdır:

“*Sonbaharda zengin bir sofraya kur! Üzerine üst üste kızarmış kuzu kebabları, kebab olmuş tavuklar koy!*” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/443).

“*Bezmi düzenle, kur! Hurilerin bahçesi gibi donat! Şarap iç, mezenin tadına bak, kebab ye!*” (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 113).

Kebablar arasında en çok tercih edileni kuzu kebabıdır. Şahların bezm sofralarının vazgeçilmez yiyeceğidir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: 355, 365, 370; Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 113). Yaban eşek etinden yapılan kebablar da rağbet edilen kebablardandır. Daha çok kahramanların bezmlerinde kullanılmıştır. Rüstem’in yiyeceğinin büyük bir kısmını bu yaban eşeğinin etinden yapılan kebablar oluşturmuştur:

“*Rüstem önüne yaban eşeği etinden yapmış kebabı koydu. Onun yemeği her öğün yaban eşeğinden yapılmış kebab idi*” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/239).

Bezmdede başka kebabların yenildiğini de görmekteyiz: Gorm: kızartılmış yaban koyunu (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/97). İnek kebabı (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 292). Tavuk kebabı (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 293). Kızarmış balık (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 258).

4.4.2. Ebâhâ//Aşlar

Bezmdedeki aşlar, sadece isim olarak ve diğer yemekler arasında zikredilmiştir.

“*Anber kokulu lezzetli aşların cennet yemeklerinden olduğunu bildirmiş*” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 292).

“*Yüzlerce çeşitten fazla rengarenk aşları önce altın sofralara koydular*” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 298).

4.4.3. Helvâ ve Lûzîne//Baklava

Helva ve baklava da bezmin vazgeçilmezlerindendir. İsim olarak ifade edilmiş, neden yapılmış oldukları söylenmiştir:

“*O sofrada bulunan helvaların nasıl bir yiyecek olduğunu misafirler biliyordu*” (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 276).

“Kuru baklava ve taze helva, dudak daralmaları gibi daralmıştı, sıkılmıştı” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 293).

“İsimleri bilinmeyen helvalar ‘vardı’ Bazıları fıstıklı, bazıları da bademli” (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 293).

“Şekerden yapılmış helvalar rağbet görmüş ve lezzetli olduğundan beğenilmiştir. İçine badem konulması helvaya farklı bir tat kazandırmıştır (Nizamî, *Şerefnâme*: 293).

4.4.4. Nân ve Nân-ı Şîrînî//Ekmek ve şekerli Ekmek

4.4.4.1. Rokâk

İnce ekmek, lavaş (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-ı Sohen* 1386: IV/3657).

“İki elekte/kalburda rokâk, ince bir ipek misali, ay gibi parlamada” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 298).

4.4.4.2. Şeker Bûze

İnce yuvarlak ekmek (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-ı Sohen* 1386: V/4528):

“Kâfûr gibi şeker-bûzeler, huri sinesi ve sırtı gibi ince ve yumuşak” (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 258).

İnce, yumuşak ve iştah açan ekmekler daha çok rağbet görmüştür. Sadece şahların sofralarında değil halk sofrasında da beğenilerek tüketilmiştir. Daha küçük ve çok ince ekmekler de sofralarsa bulunmuş. Öyle ki fırıncılar el becerileriyle ekmekleri öyle ince pişirmiş ki incelikten onlar görülmez ve ince kumaş parçalarına benzermiş (İhsan 1383: 114). İran’ı ele geçiren Arapların bu ince ve yuvarlak ekmekleri gördüklerinde onun ince bir mektup kâğıdı zannetmişler (İbn Haldun 1345: I/328).

4.4.4.3. Korse-i Şeker-Âmîhte

Yağ ve şekerle pişirilmiş küçük ve yuvarlak ekmek. Bugün şekerli/tatlı ekmek olarak biliniyor (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-ı Sohen* 1386: VI/5520). “Yemek/ekmek yeme” yerine kullanılmıştır:

“Şekerle pişirilmiş yuvarlak ekmek, üzerine susam dökülmüş” (Nizamî, Şerefnâme 1363: 298).

4.4.4.4. Kolîçe:

Küçük yağlı ekmek (Muîn, *Ferheng-i Muîn* 1360: III/3048).

“Yağlı ve güzel kokulu, garip görünümlü binlerce kolîçeyle beslenmiş” (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 259).

“Kızarmış kuş, koyun kebabı, Irak yemekleri, yuvarlak ekmekler/korse-i şeker-âmîhte, küçük yağlı ekmekler/kolîçeler ve lavaş/rokâk ekmeği” (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 293).

4.4.4.5. Turşu/Rîçâr

Bezmlerde sofralarda sunulan yiyeceklerden biri de turşudur. Turşular, sadece isim olarak geçer ve hangi maddelerden imal edildiği söylenmiştir:

“Turunç, ayva, nar ve narenciyeden yapılmış turşular güzel olur” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 259).

“Yemek sarayında içine badem ve fıstık atılmış güzel turşular” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 293).

4.4.4.6. Fukâ

Fukâ, üzüm ve incirde yapılmış bir içecektir. Fukâ, özellikle şeker, bal, gül suyu ve miskten yapılan bir içecektir. Beden sağlığı için yemekten sonra içilmesi tavsiye edilmiştir (İhsan 1383: 129; Muîn, *Ferheng-i Muîn* 1360: II/2558). *Şâhnâme*'de yataktan kalktıktan sonra veya bir uykunun ardından uyanınca içildiği görülür (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/355).

4.4.4.7 Şerbet

Bezm sofralarında yer alan bir başka içecek de şerbettir. İsim olarak geçer:

“Sıcak yemeklerden ve soğuk şerbetlerden, büyüün yemeklerden kurtulunca...” (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 163).

“Hisardaki gelinler şerbet karıştırdılar. O şerbete dudaklarından şekerler döktüler” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363:330).

4.4.4.8. Collâb

Bezm sofralarında yer alan, gül suyu karıştırılmış bir içecek.

“Yeryüzü cennet havuzları gibi olunca, önce lezzetli bir collâb/ gül suyu içti” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 297).

4.4.4.9. Pâlûde

Pâlûde/pelûze bir tür tatlıdır. Araplar arasında “fâlûzec” olarak bilinir. Çok tüketilen hoş ve güzel bir yemek olup özel misafirlere ikram edilen bir yemektir (İhsan 1383: 121).

“Katkısız/saf ıtır kokulu pâlûde yenildikten sonra, nice beyinlerdeki ‘olumsuz düşünceler’ arıtılarak ‘akıl’ yerine geldi” Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 293).

4.4.4.10. Meyveler

Bezmdede yer alan yiyecek çeşitlerinden meyveler, sofrada yemeklerin yanına bırakılmıştır. Bezm sofralarında en çok üzüm, nar, mandalina, ağaç kavunu ve ayva yer almıştır:

“Sofrada güzel görünüşlü ve hoş meyveler, Rey üzümü, Ordu elması ‘vardı’ (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 293).

“Meyveler yenilip, şaraplar içilince akla uyku, gönüle de rahatlama geldi” (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 137).

“Sofrada tatlı ve kokulu birçok meyve çeşidi vardı Hatta oldukça fazla miktarda” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 28).

Meyveler, ülke topraklarından hasat edildiği gibi bazıları da yabancı ülkelerden getirilirdi (İhsan 1383: 128). Şahların bezmindeki yiyecek ve içecekler, lüks ve pahalı meyvelerden oluştuğu için doğal olarak sıradan insanların düzenlediği bezmlerde bunlar yer almazdı.

4.5. Taht-ı Zerrîn//Altın Taht

Büyük bezmlerin, şahlara layık bezmlerin en başta gelen en önemli gereçlerinden biri altın tahttır. Şahın ve seçkinlerin bezmdede oturması için konulmuş bir gereçtir. Bu tahtlar az da olsa kürsü olarak da adlandırılmıştır:

“Bütün saraylara altın taht koydu. Oturdular, yediler ve mutlu oldular” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/244).

“Sarayda altından yapılmış kürsü üzerine oturdular, onun dostlarını çağır-
dular” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/415).

“Saraya altın kürsü koydu, sırma ipekli yastıklar getirdi” (Firdevsî,
Şâhnâme 1375: VIII/402).

Altın tahtın yanında “gevher-âgîn” yani mücevherlerle süslü olan
tahtlar da bezimlerde geçer:

“Güzel kız için içinde çeşit çeşit mücevherler olan altından bir taht koydu-
lar” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: III/232).

Altın tahtlar, şahlar ve onun özel konukları için konulurdu. Ayakları
billurdan ve yakuttan yapılan tahtlar da vardır:

“Bir altın taht ki ayakları billurdan. Cihanın efendisi onun üzerine otur-
muştu” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/76).

Bazı tahtların ayakları da özel şekilde yapılmıştır. Efrâsiyâb’ın bez-
minde Siyâvuş için konulan tahtın ayakları manda başına benzer:

“Öne altın bir taht koydular. Bütün ayakları manda başı gibiydi” (Firdevsî,
Şâhnâme 1375: III/84).

İskender’e hediye verilen tahtın ayakları da ejderha başı şeklindedir:

“Ayakları ejderha başı gibiydi, onun mücevherlerini değerini kimse bikmedi”
(Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/61).

Bezimlerde yetmiş parça mücevherlerle, özellikle de yakut ve zümrüt
kullanılarak yapılmış tahtlar da vardır (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/61).
Şîrîn, Hüsrev’i kendi sarayında ağırlamaya niyet ettiğinde altın işlemeli
kilimlerin serilmesi, altı ayağı bulunan ve bu ayakların tümü altın olan
bir tahtın kurulmasını cariyelerden ister:

“Mücevherlerle süslenmiş kilimleri sarayın içine yay, döşe. Altı ayağı da al-
tından olan o kürsüyü/tahtı getir” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 303).

Gerşaspnâme’de çok özel tahtlar tasvir edilmiştir. İki tarafında yakut-
tan ve zebercetten yapılmış iki fil bulunan, inciden ve kehribardan imal
edilen tahtın ayaklarını arkadan iki aslan tutmuş ve üstünde mücevher-
lerle süslenmiş tavus kuşu bulunan bir taht, mükemmel özelliklere sahip
olarak tasvir edilmiştir. Tavus kuşu, insan gibi nefes alıyor ve her nefes
alıp verdiği nefesinden kafûr ve misk, gagasından da yakut saçılı-
yordu. Aslanlar zaman zaman tahtı yukarıya kaldırıyor, filler de şahın

yönüne doğru hareket ediyordu. Bu hayvanlardan biri elindeki kadehleri padişaha sunuyor, diğeri de meze veriyordu. Bir oyuncak bebek, tahtın altından dışarı çıkarak çeng çalıyor, tekrar tahtın altına gidiyordu (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 72). Bir başka taht tasviri de tahtın yanında oyuncak bir Sakî yer alıyor. Elinde mücevher kaplı bir kadeh var. Her dem şah, elini uzattığında oyuncak Sakî, kadehi padişahın önüne getiriyor ve ona 'afiyet olsun' diyor (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 426). Som altından yapılmış tahtlar da bezimde görülür:

"Hüsrev emir buyurdu, tıpkı güneş gibi parlayan som altında bir kürsü/taht getirdiler" (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 297).

Beyhakî, Ramazan bayramı merasimlerini anlatırken Gazneli Sultan Mesud'un altın tahta oturmadan önce tahtadan yapılmış tahta oturduğunu söyler (Beyhakî 1362: 524). Sonra üç yıl büyük emekler verilerek yapılan altın tahtı uzun uzun anlatır. Beyhakî'ye göre o taht kırmızı altından yapılmış, kıymetli mücevherlerle süslenmiş, etrafı da korkuluklarla çevrilmiştir. Tahtın yüzü çeşitli parlak cevherlerle işlenmiş olan Rum ipekleriyle örtülmüş, dört bir tarafı altın külçelerle dokunmuş ibrişimlerle işlenmiştir (Beyhakî 1362: 540). Nâsır Hüsrev de Mısır sultanının sarayını anlatırken on iki ihtişamlı saraydan bahseder ve onların her birinin genişliğinin atmışa atmış arşın olduğunu, sarayın kabul salonunda bulunan tahtın üç taraftan dört arşın yüksekliğinde yapıldığını da ifade etmiştir (Vezînpûr 1362: 67).

Altın taht, sadece hükümdar tarafından kullanılırdı. Bir zaman Efrâsiyâb, iyi niyetini göstermek ve sulh isteğini sunmak için Gersîvez'i, Rüstem'e ve Siyâvuş'a sunulmak üzere çeşitli hediyelerle birlikte Siyâvuş'un yanına gönderir. Bu hediyeler içinde en kıymetlisi kendine ait olan altın tahttır. Efrâsiyâb, altın tahtın şahlara yaraştığı için Rüstem'in ise bir pehlivan olduğundan dolayı altın tahtın sadece ve sadece Siyâvuş'a verilmesini ister:

"Rüstem, bir pehlivan olduğu, padişah olmadığı için hediyeler arasındaki altın tahtı ona verme" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/54).

Gönderilen hediyeler arasında bazen altın tahtın dışında gümüş tahtlar da yer almıştır. Hürmüz, Behrâm'ın Sâve Şâh'ı yenilgiye uğratması üzerine ordu komutanlarına hediyeler yollar. Gönderdiği hediyeler gümüşten yapılmış tahtlardır:

“Gümüşten yapılmış bir tahtın yanında iki altın na’l’in ve çeşit çeşit şeyler de gönderdi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VIII/375).

“Zîr-gâh” adı verilen bir başka taht da mesnevilerde görülür. Zîr-gâh, şahın tahtının yanına koyulan ve dört ayaklı bir sandalyeden biraz büyük bir tahtın adıdır. Bu tahta, şahın misafirleri veya rütbe ve derece olarak yüksek seviyeli kişiler oturmuş:

“Altın bir zîrgâh getir dedi. Bir de altın külâh ve gerdanlık” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/171).

“Altın tahtın yanına ordunun ileri gelenlerinin oturmaları için bir zîrgâh ‘vardı’ ” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VIII/401).

“Kutlu Nerîmân’a yer verdi, kendi yanındaki zîrgâha onu oturttu” (Esedî-yi Tûsî, Gerşâspnâme 1354: 332).

Bezmdede yer alan tahtlara özel hazırlanmış güzel kokular sürülmüştür. Tahtlar, bir gelin gibi de süslenmiştir:

“Siyâvuş, eyvanın yakınına varınca, üzerinde firuze renkli nakışlar olan, şahlara yaraşan ipekle süslenmiş parlak bir altın taht gördü” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: III/17).

“Örtüsü cevherlerle süslenmiş altın tahtadan bir taht getirdiler” (Nizamî, Heft Peyker 1363: 168).

“Şahın tahtı ipeklerle süslenmiş, başı üzerine de Keyânî bir taç konulmuş” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/9).

4.6. Hân//Sofra

Bezmdede gereçlerinden biri de sofradır. İşlevsel bir özelliği vardır. Küçük masalardan oluşan sofraya üzerine yemekler konurdu:

“Yüz çeşitten fazla hatta daha çok türlü türlü yemekler altın sofralara koydular” (Nizamî, Şerefnâme 1363: 298).

“Sofrayı bir düzen üzerine açtılar, ölçüsünden fazla acayip yemekler üzerine koydular” (Nizamî, Heft Peyker 1363: 173).

Yerde bağdaş kurulup oturulduğu için alçak masalarda yeme içme daha rahat ve kullanımlı olduğundan bu sofralar küçük olarak tasarlanmıştır (İhsan 1383: 227). Gösterişli bezmlerde sofralar altındandır:

“Altın sofrayı onun önüne koydu. Sofra üzerine de yağlı ve tatlı yemekler getirdi (Firdevsî, Şâhnâme 1375: IX/277).

“Altın sofrayı donattılar, sonra da şarap, rûd ve çalgıcı istediler” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: III/110).

Sofraların zenginliği, parlaklığı, ihtişamlığı çeşitli benzetmelerle ifade edilmiştir. Aşağıdaki buna bir örnektir:

“Güneş gibi parlayan bir sofraya kurulmuş, üzerinde de saf billûrdan yapılmış dört kâse ‘var’ “ (Nizamî, Şerefnâme 1363: 293).

Aşağıda da altın sofranın ağırlığa işaret edilmiştir:

“Altın sofraya kurdular. Üzerine az çok bin yedi yüz miskal ağırlığında ‘kebab’ koydular” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 276).

Beyhakî’de bu sofralardan “meclishâne” adıyla bahsedilmiştir: “üç yüz seksen ‘zerrînehâne’ yani altın sofraya koydular. Her bir parçası bir arşın uzunluğunda, bir arşın genişliğindeydi” (Beyhakî 1362: 540). Bezm sofraları, çeşitli gül ve yeşilliklerle donatılmış, nakışlarla işlenmiş, mücevherlerle süslenmiştir. Öyle ki Hüsrev Pervîz’in sarayındaki bir sofraya, göz alıcı, nefis parlak mücevherlerle süslenmiş söylenmiştir. Onun sebze desenleri yeşil zümrütden, meyve desenleri de altından işlenmiştir. Bayram günleri o sofralar hem lüksün, görkemin hem de huzur ve refah içinde bir arada yaşamının simgesi olarak kurulmuştur (Avfî 1374: 162).

Mesudî, Hüsrev Pervîz’in düşmanlarından kurtulmak için Rum kaysinin yanına elçi olarak Behrâm Çûbîn’i bir takım hediyelerle gönderdiğinden bahseder. Hediyeler arasında da süslü bir sofraya varmış. Bu sofraya üç arşın uzunluğundaymış. Üç ayağı altından mücevherlerle süslenmiş, ayaklarının her biri farklı hayvan figürlerinden yapılmıştır. Bu ayaklardan biri, aslan pençesi, diğer ayağı geyik toynağı ve üçüncü ayağı da kartal pençesi şeklindeymiş (Mesûdî 1370: I/269).

Tahtların süslenmesi, bazen de farklı şekilde yapılmıştır. Yemek hakkında söylenmiş özlü sözler veya hikmetli cümleler, tahtın çevresine süslü yazılarla yazılarak taht süslenir. Enuşîrvân’ın altın, inci ve çeşit çeşit mücevherlerden yapılmış büyük sofrasının kenarında: “Erdemli oluşundan dolayı, ihtiyaç sahibine bağışta bulunan kişinin sofrasından yemek yiyene afiyet olsun! İştahın çekip de yediğinin her şeyi büyük bir iştahla yersen, sen onu yemiş olursun. İştahın çekmediği halde Her şeyi iştahsız yersen, o seni yemiş olur” yazısı yazılmış (Mesûdî 1370: I/262).

Kısaca bezm sofraları, en çok altından bunun dışında mercan, billur ve firuzeden yapılmış, çeşitli mücevherlerle süslenmiş, değerli ipek kumaşlarla sarılmış, doğadaki bazı hayvan, bitki ve çiçek desenleriyle nakış nakış işlenmiş, ayakları da hayvan sureti görünümlü olmuştur.

4.7. Zurûf/Kaplar

Şahane bezmlerde, yeme içmede bezmin güzelliğine, parlaklığına uygun kaplar kullanılmıştır. Bu kaplar bezme uygunluk göstermiş ve bezme layık gereçler olarak öne çıkmıştır. Sasanîler zamanında güzel sanatların büyük bir gelişme göstererek uç noktalara taşındığı, hemen her sanat dalında büyük ilerlemeler görüldüğü, bu sanat eserlerinin günümüze kadar ulaştığı bilinmektedir (Freyl 1386: 371). Sasanî dönemi bakır kaplar, Orta Doğu bakır sanatı örneklerinin en seçkinlerinden sayılmıştır. "Tâs-ı Süleymân" isminde bir kadeh, Sasanî kuyumculuk sanatının başyapıtlarındandır. Adı geçen tâs, inci külçesinin yanında daha çok bakırdan yararlanılarak yapılmıştır (Christensen 1370: 4). Yine söylendiğine göre III. Yezdicerd, Araplara yenildiğinde devletin kıymetli eşyalarını Çin'e göndermiştir. Bu mallar arasında yedi bin altın kap da varmış. Bu kapların her biri on iki bin miskal ağırlığındaymış (Nefîsî 1383: 200).

Sasanî döneminden bazı altın ve gümüş kaplar korunarak zamanımıza kadar gelmiştir. Bu kaplar, şah tasvirleri, bezm tasvirleri ve av tasvirleriyle süslenmiştir. Altın işlemeli zarflardan birinde ilk Sasanî hükümdarı Fîrûz'un geyik avı tasvir edilmiştir (Christensen 1370: 824). Diğer Sasanî kaplarında da hayvan şekilleri, çeşitli bitki ve çiçek nakışları bulunmaktadır. Bu kapların birinde bir ağacın iki tarafında iki deste gül veya ağacın yanında bir aslan tasviri yer almıştır. Buna benzer nakışlı kaplar, padişah atölyesinde yapılarak şahın konuklarına, komutanlarına, yabancı devletleri sultanlarına hediye olarak da verilirmiş (Christensen 1370: 423-428).

Bezmdde kullanılan kaplar, daha çok altından, gümüşten, billûrdan, zebircertten ve akîkten yapılmıştır:

"Gümüş ve altın tabaklar koydu. İlk önce 'Keydâfe'yi andılar" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/50).

"Zebircerd tabaklar, pîrûze bardaklar hem kırmızı altından hem de ham gümüşten yapılmıştı!" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: I/150).

“Meze tabakları Yemen akîkindendi. Billûr şamdanlar misk doluydu” (Esedî Tusî, *Gerşâspnâme* 1354: 425).

Beyhakî, Sultan Mesud’un oğlunun düğününde iki yüzden fazla altın tabak kız tarafına çeyiz olarak gönderilmiştir. Tabak içine de meyve yerine çeşitli mücevherlerin bulunduğunu yazmıştır (Beyhakî 1362: 526). Tabak içlerine misk, öd, zaferan gibi güzel kokular dökülerek bezmde kullanılmış veya hediye verilmiştir:

“Öd ve misk dolu altın tabaklar, iki altın na’lîn ve altın direkler” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IV/300).

“Firuze renkli cam bardak, zebercet tabaklar hem kırmızı altından hem de saf gümüşten. Kâfur ve misk dolu, aynı zamanda zaferan dolu. Hepsini hükümdarın önüne götürdüler” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/150).

“Yüz tabak misk ve yüz tabak zaferân tek seferde hükümdara teslim ettiler” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/150).

4.8. Dıraht-ı Tezyîn//Yapay Süs Ağacı

Mesnevilerde, bezmde kullanılan süs ağaçları da yer almıştır. Bezmin gereklerinden biri olan süs ağaçları, altın, gümüş ve çeşitli mücevherlerden yapılmıştır. Böyle bir süs ağacını Keyhüsrev’in bezminde görüyoruz. Bu süs ağacının taneleri gümüş, dalları altın ve yakutmuş. Şahın tahtının üstünde bir tür gölgelik görevi yapan bu ağacın yaprakları akîk ve zümrüd, turunç meyveleri de altın imiş. Ağacın içi gül suyu ve miskle dolu ve ağacın yüzeyinden açılan deliklerden rüzgârın esmesiyle kovuk içerisindeki güzel kokular şahın başına ve şahın yanında oturan kişilerin üzerine dökülüyormuş:

“Şahın sarayına bir ağaç diktiler. Külâh ve taç üzerine nasılda gölge yayıyordu. Gövdesi gümüş, dalları yakut ve altındandı. Taneleri çeşit çeşit cevher idi. Yaprakların tümü akik ve zümrüttendi. Meyvesi de asılmış küpe gibiydi. Tüm meyveler altın ve turunç idi. Onun tüm gövdesi ney gibi delinerek içerisi miskle, gül suyuyla doldurulmuştu. Şah, kimi yanına oturtmuşsa, rüzgâr, onun üzerine misk koku saçıyordu” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/54-55).

Söylenceye göre İran’ı ele geçirmesinden sonra Cemşid’in tahtı, hazineleri, paha biçilmez derecede kıymetli mücevherlerden yapılmış “tâk-ı

zerrîn"i İskender'in eline geçmiştir (Râvendî 1387: I/581). Rum İmparatoru da Hüsrev Pervîz'e, altından yapılmış bir hurma ağacı göndermiştir. Bu ağacın dalları ve yaprakları zümrütten, taneleri kırmızı yakuttan, sarkan dalları da damarlı akik taştan olduğu söylenmiştir (Nefîsî 1383: 7). Abbasî sarayında, berrak su ile doldurulmuş yuvarlak bir havuzun ortasında on sekiz dallı bir ağaç varmış. Küçük dalları gümüşten, tanesi de altındanmış. Yaprakları renkli ve rüzgârın tesiri altındaymış gibi titriyormuş. Dallarında gümüşten yapılmış türlü türlü kuşlar duruyormuş. Bu kuşlar aynı zamanda da ötüyorlarmış. Saraya 917 yılında elçi olarak gelen Bizans elçisi en fazla hayret içinde bırakan da bu imiş (Metz 1362: II/ 124).

Gerşâspnâme'de süs ağaç yerine "bâğ-ı zeytinî/zeytinlik bağ" yer alır ve iki yerde geçer. Biri; ağaçları zebercert, meyveleri cevher olan, bünyesinde havuz barındıran ve havuzun suyu gül suyu ile dolu olup taşları inci, kumları da saf misk olan bir bağ. Mihrâc Şâh, onu Gerşâsb'a hediye eder:

"Tahtın önünde altından bir bağ-ı zeytinî vardı. Meyvesi cevherden, ağacı zebercertten idi. O güzel bağın havuzu gül suyu ile doluydu. Taşları inci, kumları da saf misk idi" (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 94).

Diğer bağ da meyveleri ve yaprakları türlü türlü kuşlardan, ağaçları çeşitli cevherlerden yapılmıştır. Dallardaki kuşlar, nağmelerle ötüşüyorlarmış. Mihrâc Şâh, onu da Dahhâk'a göndermiştir:

"Zebercertten ve altından yapılmış güzel bir bağ-ı zeytinî. Onda her gül, şeb-çerâğ gibi cevherdendi. Üzerinde binlerce dal 'olan' bir ağaç, yaprakları firuze taşından, meyveleri yakuttan. Her dalında zebercertten yapılmış renk renk kuşlar. Her kuş, dallarda oturuyordu. Onlardan nağme sesi yükseliyordu" (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 199).

4.9. Toronc

Bezmlerin gereçlerindedir. Turunca, "bâleng" veya "utruc" da denir. Genellikle büyük bezmlere mahsustur (İhsan 1383: 128). İşlevsel özelliklerinin başında elde tutmak ve koklamak gelir:

"Geldi, altın kürsü üzerine oturdu. Son derece kızgındı. Elinde turunç kokluyordu" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/255).

“İskender, Çin salarının eyvanından bir gece yarısı elinde bir turunçla geldi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/93).

“Mutlu bir şekilde tahtın üzerine oturdu. Elinde kâfur ve amber kokan bir turunç ‘vardı’ “ (Nizamî, Şerefnâme 1363:409).

Ferruhî, bezmde şarap ile turuncun arkadaşlığından bahsetmiştir:

“Bazen ellerde bir turunç, bazen avuçlarda bir ok. Bazen ellerde küçük bir mızrak, bazen de ağızlarda bir kadeh” (Ferruh’i Sistânî 1371: 337).

Doğal turunçların bulanmadığı mevsimlerde yapay bir turunç yapılarak içini kâfur ve amber gibi güzel kokulu incilerle doldurmuşlardır. Turunç yerine bazen yapay narenc de yapılmıştır.

4.10. Zer-i Dest-Efşâr

Bezmin az bulunan gereçlerindendir. Zer-i dest-efşâr, mum yumuşaklığında altından yapılmış bir el topudur. Hüsrev Pervîz’in özel kullandığı gereçlerin başında gelmiştir. Onun sarayının hem nefis hem de acayiplerinden sayılmıştır. İki yüz miskal ağırlığında bir altın parçasından ibaretmiş. Yumuşak bir mumdan yapıldığı için ona çeşitli şekiller verilirmiş (Seâlibî 1368: 444). Denildiğine göre bu altın, kimyagerlik sanatına mahsusmuş (Muîn 1367: II/361). Sasanî padişahlarına özelmış. Sıkılan parmakların arasından taşarmış.

“Padişahın avucunda zer-i dest-efşâr vardı. Onu sıkınca parmaklarının arasından dışarı çıkardı/taşardı” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 356).

5. Mekânhâ-yı bezm//Bezmin Düzenlendiği Yerler

Bezmin mekânları çok çeşitlilik arz eder. Bezmin düzenlenmesinin amacı ve de düzenleme zamanı mekânları öne çıkarmıştır. Başka bir ifadeyle bezmdeki mekânlar, bezmin gaye ve vaktiyle ilintili olup bu doğrultuda işlevsel bir özellik gösterir. Bezm mekânları ayinlere, bayramlara, törenlere ve eğlencelere göre çeşitlilik sergilediği gibi mevsim zamanlarına göre de farklılık arz eder. Ayin ve törenler münasebetiyle düzenlenen bezm mekânları daha çok “âteşkede”dir. Bahar ve yazın tertip edilen bezmlerin yeri bağlar, ovalar ve sahralardır. Yılın sert mevsimlerinde saraylar, bezmlere mekânlık görevi yaparlar. Bezm mekânları gösterimlik/teşhir bezm mekânları ve süslenmiş bezm mekânları olarak iki kısma ayrılmışlardır.

5.1. Mu'arrifî-i Mekânâ-yi Bezm

Bezmin düzenlendiğini gösteren mekânlar çeşitlidir. Bunlar mesnevi-lerde saray, bağ, ova ve sahra, şikârgah, ateşkede ve savaş meydanı olarak karşımıza çıkar.

5.1.1. Kâh//Saray

Gösterişli bezmlerin düzenlendiği mekânlar saraylardır. Revaklı, eyvanlı ve künbetli gösterişli ve görkemli büyük sarayların Sasanî döneminin en seçkin mimari eserleri olduğu bilinmektedir (Christensen 1370: 876). Gösterişli sarayların Abbasîler döneminde de yapıldığını görürüz. Özellikle mimariye düşkün bir halife olan Mutezîd Billah, Bağdat'ın doğusunda "Tâc Sarayı" adıyla bir muhteşem saray yaptırdığı gibi bu sarayın iki mil ötesinde ve üç mil uzunluğunda "Süreyyâ Sarayı" olarak bilinen yeni bir saray da yaptırmıştır. Bu saraylar, başta ünlü Abbasî şairi İbn Mutez olmak üzere dönem şairler tarafından övülmüştür (Hamevî trs.: 3-5, 77). Bezm için yapılan özel saraylar da olmuştur. Bezmi donatıp süslemek yetenek isteyen sanatlardan biri sayılmıştır. Bezm için hazırlanan veya yapılan saraylar gümüş, altın, pahalı mücevherler, çeşitli ince-likler ve sanatsal özellikler kullanılarak yapılmış, altınla işlenmiş, cevherlerle süslenmişlerdir. Saraylarının her köşesinin parlak ve yaldızlı oluşlarından dolayı insanların bakışlarını çekmiştir. Böyle bir sarayı Kâvus, Mazanderan'dan döndükten sonra yaptırır:

"Kâvus oturmak için altından bir saray yaptırır. İki oturma yükseklik verilmiştir. Sarayın eyvanının yapımında yakut kullanılmıştı. Gövde kısmı firuzeyle süslenmişti. Sarayın parlaklığı gibi baharın parlaklığı da yıl boyu sürdü. Sarhoşların yanağı güller gibi kırmızıydı. Herkes dertten, gamdan, tasadan uzaktı. Şeytanlar bedenlere kötülük yapmada zorlanıyordu" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/151).

Kâvus'un yaptırdığı parlak, görkemli sarayın bir benzerini de Enuşirvân, özel bezmler için yaptırmıştır:

"O şehriyâr, özel bir saray yaptırdı. Sarayın eyvanı kıymetli taşlarla süslü, tâkları gümüş ve altın külçeydi. Birkaç çeşit gevher de altına katılmıştı. Kümbeti abanoz ve fildişinden. Yine fildişinden, abanozdan ve tahtadan da süslemeler. Hintli, Rumlu sanatkârlar vardı. Her sanatkâr kendi sanatıyla anılıyor, tanınıyordu. O büyük sarayda herkes toplandı. Orası hem saraydı hem de işyeriydi. Cennet gibi o sarayı süslediler. Hiçbir göz, sarayın herhangi bir yerinde çirkin

bir şey görmedi. Cihan hükümdarı, bezimde kâm alsın diye o saraya “sûristân” dedi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VIII/154).

Bezm için yapılan veya hazırlanan saraylar *Gerşâspnâme*'de de geçer:

Gökyüzüne kadar uzanmış bir saray. Duvarı granitten, yerleri mermerden. Onda bir kasır 'var ki' baştanbaşa saf gümüştten. O köşkün bütün eyvanı lacivert, gövdesi damarlı akikten, döşemesi/yerleri tamamen altın sarısı renkte. Kemerli salonlar, parlak mücevherler ve yakuttan. Ayrıca her kemerli salon yüzlerce resim ve süslerle dolu” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 367).

Mesnevilerde sarayların iç ve dış görünüşleri oldukça birbirlerine benzerler. Bunların başında saray duvarlarının çeşitli tasvirlerle süslenmiş olması gelir. Bu nakışlı tasvirler bezm, rezm ve av sahneleriyle, pehlivanların kahramanlıklarıyla, güzel yüzlülerin çehreleriyle çizilmiş resimlerden oluşmuştur:

“Sarayın kemerli salonlarının duvarlarını, şahların ya bezmleriyle ya da savaş meydanlarındaki resimleriyle resmettiler” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: III/112).

Feruhî de Sultan Mahmud'un saray tasvirinde nakış ve resimlerden şöyle bahseder:

“Doğu hükümdarının sarayının birçok yerinde duvarlar ya ellerde küçük mızrak savaş alanları, ya da ellerde şarap kadehleriyle bezm resimleri çizilmişti” (Feruhî Sistanî 1371: 54).

Kabilli Mihrâb, eşi Sindûht'a Zâl'ı anlattığında, onun pehlivanlıktaki ve binicilikteki gücünü göstermek için saray duvarlarında nakşedilmiş olan kahramanlık tasvirleriyle Zâl'ı karşılaştırıp Zâl'ın hem dünyada eşi görülmemiş bir pehlivan hem de at kullanmada benzeri olmayan bir binici olduğunu söyler (Firdevsî, Şâhnâme 1375: I/160). *Gerşâsp*'ın da ejderhalarla yaptığı savaş ve bu savaştan başarılı bir şekilde çıktığını gösteren tasvirler de saray duvarlarına çizilmiştir (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 3). Rûdâbe'nin tasvirlerinin sarayının her yerinde resmedildiğini de onun hizmetçilerinin ağzından işitiyoruz:

“Cihan baştanbaşa senin sevginle doludur. Tüm sarayda senin çehrenin resimleri doludur” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: I/162).

Gerşâspnâme'de de Rum hükümdarının kızına bütün ülkelerin şahları âşık olup ona gönül verdiklerini, bu peri yüzlü güzelin resimlerinin de bu hükümdarların saraylarının duvarlarına nakşedildiğini görülür

(Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 218). Behrâm, Havernak sarayının odalarında her biri başka bir ülkeye mensup olan yedi güzelin resminin büyük bir el becerisiyle ve Çinli resamları bile hayret içinde bırakacak şekilde çizildiğini görür (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 77-78). Ayrıca Behrâm'ın bir okla aslanı ve yaban eşeğini avlaması, ejderhaları öldürürken göstermiş olduğu kahramanlık sahnesini Munzar, bir ressam getirir ve sarayın odalarının duvarlarına, onun kahramanlıklarını ölümsüzleştirecek resimleri yaptırır (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 77).

“Ressam, Behrâm'ın her yaptığı özelliği resmettiği gibi Hovernak sarayına ‘yedi güzelin de’ resmini çizdi” (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 77).

Sarayların bu denli güzel ve nakışlarla ilmik ilmik örülmüş olması “gülşen” olarak adlandırılmasına sebep olmuştur:

“Gülşen/saray, bahar gibi süslendi. Şehriyarla beraber büyükler de oturdu- lar” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IV/302).

“Boyu selvi gibi olan Daye ona: ‘eğer senin misafirlerinin arzusu buysa, sen git gülşen/saray yap. Ben bu gece o güzelleri süslerim’ dedi” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 234).

“Onların içlerinde Râmîn bir güneşti. İki gözü nergis, yanakları nesrindi. Şarap ve rûdla bezme oturmuş, ırmağa düşüp boğulan ‘biri’ gibiydi. Vîs, gülşenin/sayayın yukarısında oturmuş, onun güzelliğinden dolayı gülşen/saray aydınlanmıştı. Dâye, onu birçok hile, aldatmayla gizlice gülşenin/sarayın teras aralığına onu oturtdu, gözünü pencere deliğine koydu” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371:121-122).

Mesnevilerde gülşen-i zer-nigâr, gülşen-i sûr, hâne-i zer-nigâr, eyvân-ı gevher-nigâr ve eyvân-ı bezm de saray anlamında kullanılmış ifadelerdir:

“O gülşen-i zer-nigârı süsledi, kırmızı dudaklı Sakî de şarap getirdi” Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/363).

“Gülşen-i sûrda sofraya oturdu ve şöyle dediler: ‘o halde Rumîleri çağır, davet et’ ” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/132).

“Lezzetli şaraptan sarhoş olunca eyvân-ı gevher-nigâra gittiler” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/419).

“Bir ay boyunca eyvân-ı bezmde ve avlanma yerinde şahın yanında oldular” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VIII/168).

Beyhakî'de de gülşen ve hâne-i zerrîn saray anlamında kullanıldığını görmekteyiz: “Şarap içildi, sofradan sarhoş olarak kalktılar ve gülşenden/saraydan da ‘divân’a geldiler” (Beyhakî, 1362: 344). “Emir tahta oturmak için hâne-i zerrîne/saraya geldi. Şarap bezmi terasta idi. Şarap içip eğlenmek için doğrudan oraya gittiler” (Beyhakî 1362: 344).

5.1.2. Bağ

Bezmler, sıcak havalarda veya uygun mevsimde özellikle de bağlarda düzenlenmiştir. İranlıların bağa karşı özel ilgileri olduğu söylenmiştir. Öyle ki, “ İranlılar için bağ, gezinmek için gidilecek bir mekân değil, gönül birliği içinde oldukları dostlarıyla oturmak, eğlenmek, şiir okumak, hikmetli sözler konuşmak hatta yağmur damlalarının dökülmesini temaşa etmek için gidilen bir yerdir” (Sekvîl 1384: 358).

Farsnâme yazarı, bağın icatçısı Menûçehr'dir der. Menûçehr, dağlardan ve ovalardan çeşitli gülleri bir araya getirmiş, onları ekmiş, birazcık boy atınca da etrafını çitlerle örmüş ve bağ yapmış (İbn Belhî 1374: 118). Bezm düzenlemek için yapılan saraylar daha çok güzel ve bakımlı bağ içlerinde yapılmıştır. Bu bağların örneklerinden biri de “bâğ-ı firûzî”dir. Gazneli Mesud, babasının ölümünden sonra o bağda bezm düzenlemekten vazgeçmiş, o bağı özel merasimlerde, özellikle askeri geçişlerde kullanmıştır (Beyhakî 1362: 256). Aşağıda bu bağın içindeki saraylara işaret edilmektedir:

“Emir, sofranın kurulması için emretti, şarap istedi, bağın içindeki sarayı da süslediler” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/93).

Bağın içindeki sarayların yanında “bâğhâ-yı sultânî” bezm düzenlemek için özel mekânların başında gelir. Hükümdarlık belirtileri olan taht getirilerek bezmin yapılacağı bağda gül kokan ağaçların altına konur, yerleştirilir. Sonra da diğer egemenlik göstergesi olan taç getirilir. Böylece hükümdara ait bağda bezm düzenleme eylemi başlar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/54; VI/10; VII/64).

Bezmin düzenlendiği alanlar olarak bağlar, etrafları uzun selvilerle ve söğüt ağaçlarıyla kuşatılmıştır. Çeşitli meyve ağaçları da bağları kuşatan, çevreleyen diğer ağaçlardır. Mevsim bahar ise çeşitli çiçek kokularının hissedildiği bağın ortasında bir de havuz yer almıştır. Bahar gelince bezmler, bağlarda düzenlenirdi. Narşahî, ünlü eserinde güzellikleriyle göz kamaştıran Buhârâ'nın bağları ve bu bağlar içinde yer alan görkemli

saraylar hakkında oldukça fazla bilgi vermiştir. Öyle ki Narşahî, bağ içerisindeki “Cuy-i Mulyân/Movliyân” sarayından söz ederken: “*Cennetin en güzel yerlerinden daha güzel*” der (Narşahî trs. :38). Narşahî, bu bağı ve içindeki sarayı şöyle tasvir eder: “Bağın içinde süslü mihmanhâneler, dört büyük bahçe/bağ, gösterişli havuz ve havuz başları ve bir de büyük bir çadır var. Gerek doğu gerekse batı tarafından güneş ışıklarını en küçük parçası buralara düşmezdi. Bağın içerisinde armut, badem, fındık, kiraz ve üzüm gibi çeşitli meyve ağaçları bulunur. Cennetteki amber gibi kokan her meyve bu bağda mevcut idi (Narşahî trs. :38).

Şâhnâme’de özel, özel olduğu kadar güzel bir bağdan bahsedilir. Adı “İrac Bağı”olan bu bağ, türlü amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Ferîdûn, oğlu İrec’in ölüm haberini alınca doğruca bu bağa yönelir. Firdevsî, bu durumu şöyle anlatır ve bağ hakkında bilgi verir:

“*Gönlü yaralanmış Şâh ve ordu çılgınlık atarak İrec Bağı’na yöneldiler. Şâh’in kabul törenleri günlerce burada yapılırdı Bezmler, mekân olarak daha çok burada kurulurdu. Bağdaki padişahlık havuzunuzu, uzun servi ağaçlarını, söğüt ağaçlarını, ayva ağaçlarını, törenlerin yapıldığı yerin özgür insanlarını göremeyen ordunun feryatları Keyvân’a kadar ulaştı*” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375:II/106).

Bezmlerde “nişestegâh-ı bâğ” yani bağda oturan özel alan, “ceşngâh” olarak da tabir edilmiştir. Şahların oturduğu alan ile bağın eğlence alanı özel olarak ağaçlandırılmıştır:

“*Şâh, nevrûzda bağa gitti ve iki hafta ceşngâhda kaldı*” Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/227).

“*O servi boylu güzel, barbed elinde bir süre şehriyâr için çaldı. Saraydan çıkıp ceşngâha geldi*” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/227).

Bağda özel hazırlanmış oturma yeri başka bir ifadeyle “nişestgâg-ı bezm” Beyhakî’de de görülür: “*Emir, bir sofrayı kurulmasını emretti. Yeşillikler içerisinde bağın başka bir yerinde görkemli, seçkin insanlara yaraşacak bir sofrayı kurular. Önlerinde büyük bir havuz, her tür meyve ağaçlarının çevrelediği geniş ve ferah bir alan onlar gelene kadar hazırlandı*” (Beyhakî 1372: 482).

Gersâspnâme’de de anlatılanlara uygun bağların varlığı görülmektedir. Özellikle bezm için hazırlanmış bir bağ şöyle anlatılır: Bağın gereklerine göre hazırlanan bu bağın ortasında bir havuz yer almış, gümüşten olan bu havuzun çevresi mermerlerle kaplanmış, yolları yine mermerlerden yapılmış, havuzun suyu altından, suyun içindeki balıklar altın ve gü-

müşten imal edilmiştir. Sıcak ve soğuk mevsimlerde açan güller ve dallarında her çeşit meyvelerin olduğu ağaçlar, bağı süsleyen diğer unsurlardır:

“İçinde sarayında bulunduğu babama ait bir bağ vardı. Güzellikte ve gönül açıcılıkta cennete benzerdi. Duvarları mermerden oluşmuştu. Yolları mermer, suları ise ham gümüş. Gece vakti çerâğ gibi parlayan bir gül vardı ki gündüzleri de bağda açardı/ışık saçardı. Yine bir gül daha vardı ki sıcakta da soğukta da çiçek açardı. Her bir dalından kafesler asılmış, kafeslerin içinde kuşlar öterdi. O bağdaki havuzun her köşesi altından, suları gül suyundan, kum tepelerinin kokusu misk ve amberden idi. Som altın ve gümüşten pek çok balık su altından giden büyücü gibiydi. O bağda bir ay boyunca şarapla, rûdla ve sazlarla neşelendiler, eğlendiler” (Esedî-yi Tûsî, Gerşâspnâme 1354: 324).

5.1.3 Deşt ve sahrâ

Bezmlerin düzenledikleri alanlardan biri de ova ve sahralardır. Bu yerlerin özelliği çevresinin yeşilliklerle dolu, akarsularının bol olduğu, insanların içlerine huzur ve sevinç veren yerler olmasıdır. Seçilen yerlerde otağ veya çadırlar kurulur, halılar ve kilimler serilir, bezm için gerekli olan araç ve gereç tedarik edilerek bezmin alt yapısı hazırlanırdı:

“Cihan hükümdarının otağını akarsu önüne kurdular. Cihan sahibi gelip altın tahta oturdu. Kendisiyle birlikte ünlü kişiler ve hükümdarı sevenler de oturdu. Bezm, geceden başlayıp tüm gün devam etti. Sanki toprak altındaki bütün ölümler ayağa kalktı” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/291).

“Yeşilliklerle dolu bir alanda öyle bir dinlenme yeri buldular ki orada süsen bitkisinden başka bir bitki bitmemişti. O cenneti andıran yere yerleştiler ve padişahın otağını oraya kurdular” Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 128).

“Otak ve çadırları kurulmasını emretti. Sofrayı donattılar, şarabı getirdiler” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VI/187).

5.1.4. Âteşkede

Bezm düzenlenen mekânlardan biri de âteşkedelerdir. Âteşkede, muğların tapınaklarına ve âteşperestlerin ateş yaktıkları yere denir (Yıldırım 2008: 104). Buralarda dua edilir, dinsel ayinler, törenler düzenlenirdi. Âteşkedeler, daha çok yüksek yerlerde, tepe üstlerinde veya dağların eteklerinde yapılmıştır. Etrafı da yüksek duvar veya benzeri şeylerle çevrilmiştir (Nefisî 1383: 140). Bütün âteşkedelerin mimari planları aynı

olup her yerde birdir. Âteşkedeler, sekiz kapı ve sekiz köşeli birkaç odadan oluşur ve ortasında hiç sönmeyen “âteşdân/ateşlik” bulunurdu (Christensen 1370: 232). Nevrûz şenlikleri, Mihrigân ve Sede Bayramları âteşkedelerde düzenlenirdi:

“Ülkede âteşkede yaptı, Mihrigân ve Sede şenlikleri yapıldı” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/154).

“Sede şenliği ve nevrûz yerinde âteşkedeye bir miktar bağışta bulundu” (Firdevsî, IX/289).

Sasanî şahları birçok altın ve gümüş âteşkedelere hediye ederlerdi. Bu hediyeler/bağışlar bazen savaş bitiminde savaştan elde edilen ganimetlerden oluşurdu. Behrâm, savaş sonucu ele geçirdiği Çin hakanının tacında bulunan mücevherlerle âteşkedenin duvarlarını süslemiştir:

“Temiz dinli insanların önünde, içinde parlatılmış cevherlerinde bulunduğu Çin hakanının tacındaki mücevherlerin âteşkedenin duvarlarında kullanılmasını emretti, altın ve cevherlerle ‘duvarlar’ süslendi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/397).

Bu şenliklerin düzenlenmesi için âteşkedelerde saraylar yapılmıştır. Ünlü Arap şairi Ebu Dulef, X. yüzyılın ilk yarısında İran’a gelmiş, Huzistan’daki Hindicân Âteşkedesi’nin şaşkıncu yapımını tasvir etmiştir (Nefîsî 1383: 164). Nevrûz, Eyvân-ı Nevrûz, Eyvân-ı Sede, Kâh-ı Sede, Sede Sarayı, Sede Otağı, Dergâh-ı Sede, Çeşngâh-ı Sede, Sede Şenlik Yeri âteşkedelerin içindeki saraylardan bazılarıdır:

“Tümü, âteşkede içindeki Sede Şenlik Yeri’ne, Nevrûz Eyvânı’na gittiler” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/309).

“İçerisinde çeşmeler, etrafında ova ve çayır bulunan bağ ve sarayla dolu bir şehir kurdu. Âteşkedeye çeşme suyu getirdi. Sede ve Mihrigân şenliği yapıldı” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/136).

5.1.5. Şikârgâh//Av Yeri

Av, insanın ilgi duyduğu ve ona yöneldiği bir eylem biçimidir. İnsan, açlık duygusunu hissettiği zaman av ile tanışmıştır. Yaşamın sürmesi için yemek gerekli olduğundan hayvanları avlamak insanın ilk yaptığı eylemlerden biri olmuştur. İnsanla, hayvan arasındaki ilişkide başlamış olur. İran edebiyat kitaplarında hayvanları avlamak, hayvanları evcilleş-

tirmek, etlerini yemek, onlardan yararlanmak gibi insanlar ile hayvanlar arasındaki pek çok ilişkiler yer almıştır (Husrevî, 1383: 18).

*Şâhnâme'*ye göre insanla hayvan arasındaki ilk ilişki Keyûmers'le başlamıştır: “Nerede yırtıcı ve vahşi bir hayvan varsa keyûmers'i görür görmez yanına gelir ve tahtının dibinde boyun eğip otururdu” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 511). Keyûmers'in oğlu Siyâmek, Ehrimen'in oğlu tarafından öldürülünce, bütün vahşi hayvanların, kuşların ve av hayvanlarının çığıllıklar atarak hepsi birden dağa doğru koşup Keyûmers'in tahtının etrafında toplandıklarını yine *Şâhnâme'*den öğreniyoruz (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 12-13).

İnek, koyun ve diğer hayvanları besleyen, onları yararlı işlerde kullanan, onların etlerini yiyen, yırtıcı hayvanları ve zararlı hayvanları öldüren ilk insan Hûşeng'tir (Husrevî, 1383: 19).

“Geyiği, av hayvanı olan yaban eşeğinden, öküzü, eşiği ve koyunu ayırdı. Böylece kendisine yararlı olanları kullanmış oldu. Sonra da cihan sahibi Hûşeng, bu hayvanları çift çift ayırmalarını, bir kısmının hizmet amacıyla kullanılmasını, bir kısmının da etlerinin yenmesini emretti” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 15-16).

*Şâhnâme'*ye göre hayvanlarla en geniş eylemlerin ilklerini gerçekleştiren kişi Tehmurs'tur. O, ürkek ve insanlardan kaçan hayvanları gözden geçirerek, karakulakla parsı onlardan ayırmış, bu cinsten olan hayvanları çöllerden ve dağlardan getirip bağlamış, kuşlardan ele avuca sığmayan şahin ve atmacıyı yakalayıp eğitmiştir. Adamlarına da bu hayvanlara karşı iyi davranmalarını, onları güzel ve tatlı bir şekilde çağırmalarını buyurmuştur (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 17-17).

İnsan ile hayvan arasındaki münasebetlerden biri de avlanma olmuştur. Avlanma alanına “şikârgâh” denir. Av yerinin ortaya çıkışı çok eskilere dayanır. Medlerin geniş av alanlarına sahip oldukları ve hayvanları avladıkları bilinmektedir (Gurvî 1353: 125). Av alanlarının padişaha ve seçkin ailelere ait olduğunda başkasının avlanması söz konusu değildi (Gurvî 1353: 122). Sasanî padişahlarının büyük bir zevk içerisinde avladıkları bilinmektedir. Hatta Enuşirvân'ın hizmetçileri arasında bulunan bir kişi “nehcîrbend” yani avcı başı” adıyla anılmıştır (Husrevî 1383: 19).

Söylenildiğine göre, hükümdar, devlete ait büyük bağlarda pek çok av hayvanları bir araya toplanarak, oralarda da avlanmıştır (Râvendî 1386: VII/32). İslam'dan sonra da devlet yöneticileri bu işi devam ettir-

mişlerdir (Râvendî 1386: VII/32). Halife Yezîd'in on beş bin hayvanı bir araya getirdiği söylenmektedir (Mesûdî 1370: I/273). Abbasi halifesi Muktedir Billâh da her çeşit vahşi hayvanlarını kendi sarayında bulundurmıştır (Mekkî 1383: 166).

Narşahî, eserinde "Şemsâbâd"ın Melik Şemsülmülk tarafından yaptırılmasını anlatırken şunları söyler: "*Melik, İbrahim Kapı denilen yerden arazi satın aldı. Aldığı araziye bağ ve meyve bahçeleri yaptırdı. Ona 'Şemsâbâd' adını verdi ve yanına hâssa hayvanları için bir otlak kurdu, etrafını çitlerle çevirdi, sağlam duvarlar yaptı. Bu otlığın içinde geyikler, ceylanlar, tilkiler ve domuz gibi vahşi hayvanları barındırdı. Bu hayvanların tamamı eğitilmişti*" (Narşahî trs.: 41).

Av, hükümdarlar için bir rahatlama, stres atma olarak algılanmıştır. Av, daima bezmle birlikte yan yana olmuştur. Selçuklu Tuğrul Bey'in ava gittiğinde yemek için iki bin baş hayvanı da yanında götürdüğü söylenmiştir (Nizâmülmülk 1364: 170). Beyhakî de av ile bezmin bir arada gerçekleştiğini yazmıştır: "*Emir, başka bir gün av seyretmek istedi. Otağda şarap içenlerin yanına gitti. Bütün mutfak ve şaraphânenin aletlerini dışarıya çıkarmışlardı*" (Beyhakî 1362: 162). "*Emir, pek çok askerinin çember içine aldığı av hayvanlarını avladıktan sonra bezm alanına geri döndü ve bir hafta orada kaldı, hem avlandı hem de şarap içti.*" (Beyhakî 1362: 262). Aşağıdaki ifadeler av alanında bezmin kurulduğunu göstermektedir:

"*Otağı ve büyük çadırları kurdular. Bir ovada avlanmaya başladılar. Avlanma süresi boyunca ovada kimsenin uykusu gelmedi. Şarap, av eti, rebâb ve çeng...*" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/359).

"*Ovanın bir yerinde şarap ile, rûd ile, içki içenlerle birlikte avlanma gerçekleşti*" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: IX/214). "*Askerler ve şarap içenler olunca bir ay av yerinde öylece kaldılar*" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/331).

"*Av alanından geri gelince kutlu ayaklarıyla kurulan bezme geldiler*" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/7).

Hüsrev Pervîz, çıktığı bir av partisinde göndermeleri için adamlarına çalgı aletleriyle birlikte bir taht ister, istedikleri de gönderildiğinde, av alanında bir bezm düzenler" (Firdevsî, Şâhnâme: IX/212). Av alanlarının mekânları belirlendiği için bezm de her zaman bu avlanma alanlarında düzenlenirdi. Av ve bezm için en uygun zaman bahar mevsimi olmuştur:

“Bahar geldi, cihan cennete dönüştü. Siyah toprak üzerine felek, lale eki. Bütün ülke av hayvanlarıyla doldu. Irmak suları süt ve şarap gibi oldu. Şâh Behrâm Gâr’a yaban eşeği avlama zamanı gecikiyor dediler” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/379).

“Zaman bahar olup avlanma günü gelince de av düşüncesiyle sabaha doğru yola koyuldular” (Esedî-yi Tûsî, Gerşâspnâme 1354: 270).

“Gel de bir süre ava çıkalım. Gel de dinlenelim, gönlümüzün pasını silelim. Mâh ülkesi baharla, yemyeşil oldu. Toprağına Zühre ve ayın ışığı vuruyor” (Gurganî, Vîs ü Râmîn 1371: 130).

5.1.6. Meydân-ı Ceng//Savaş Meydanı

Bezmler, bazen savaş meydanında ve genellikle iki savaş arasında kısa da olsa ara verildiğinde düzenlenirdi. Böyle vakitlerde çadırlar ivedilikle kurulur, kahramanların ve ordunun dinlenme yerinde bezm yaygısı sarılır ve bezm düzenlenmiş olur. Rüstem ile Sohrâb, savaş alanında uzunca bir süre savaşırlar. Savaşa bir süre ara verilir ve Sohrâb, savaş alanında bezm kurar:

“Sohrâb, ‘bu ordu nerede’ diye sordu. Ordunun cesur kişilerinden hiç kimse öldürülmedi. Ben pek çok İranlı öldürdüm. Yeryüzü, kanla gül gibi kızardı. Şimdilik gönülden gamı şarapla atmak, içki sofrasını süslemek gerekir” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/227).

Siyâvuş’un oğlu Furûd’un macerasında Turanlılar, Tûs yönetimindeki İran ordusunu yendikten sonra Turanlılardan bir grup bezme otururlar. Turanlılar, bu şekilde eğlenirken bir haberci Tûs’un yanına gelerek, ona şu haberi iletir:

“Zira Turanlılar, sürekli sarhoş ve şarap içiyorlar. Gece ve gündüz ellerinde kadehler şarap ile dolu” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: IV/72).

Turanlı komutan Pîrân, İran ordusunun komutanı olan Goderz’e Rûyîn ile bir mektup gönderir ve İran ile Turan arasındaki savaşın bitmesini ister. Goderz, Pîrân’ın mektubunu okur ve Rûyîn’e mektuba cevap yazana kadar misafirim ol, der. Savaş alanında hemen onun için otağ hazırlanır, Goderz ile Rûyîn, bir hafta boyunca bezme otururlar:

“Goderz, Rûyîn’e: ‘Ey ordu komutanının oğlu! Ey kutlu genç! Sen ilk önce bizim misafirimiz ol da, ondan sonra bu mektubun cevabını iste’ dedi. Rûyîn’e bir otağ kurdular, içini Rum ipekleriyle süslediler, çalgıcılar istediler. Goderz,

bir hafta rûd sesleri arasında şarap içti, bir yandan da mektubun cevabını hazırladı” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/153).

Nerîmân, savaşırken Gerşâsp ve hakan da savaş alanında bezm düzenleyip karşılıklı şerefe kadeh kaldırıyorlardı (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsp-nâme* 1354: 350). İskender de savaş alanından zaferle çıkınca savaş meydanında bezme oturmuştur:

“Bir hafta boyunca savaş alanında ‘kurulan bezimde’ dinlendi. Savaş yeri kırmızı renkli şarapla aydınlandı” (Nizamî, Şerefnâme 1363: 135).

5.2. Ârâsten-i Mahall-i Bezm//Bezm Alanını Süslemek

Bezmin düzenlenmesinin en önemli öncüllerinden biri, bezm alanının süslenmek ve güzel kokularla donatmaktır. Bezmin düzenleneceği alana altın halılar serildiği, son derece çekici ve güzel kumaşlar asıldığı görülmektedir:

“Saraylardan biri ‘bezm için’ seçildikten sonra tüm saraya altın dokumalı halılar serdiler” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: III/84).

“Çin ipeğinden dokunulmuş bir halı serdiler. Sen, gökyüzünün yeryüzüne dönüştüğünü zannedersin” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VIII/402).

“Şehirdeki sevinç çeşit çeşit olunca, Şâhın sarayının nasıl olduğunu sen düşün? Şûşter gibi, nakışlı Veşî ipekli kumaşlar çoktu, Gatfer güzelleri gibi, servi boylular vardı” (Gurganî, Vîs ü Râmîn 1371: 84).

“Mutlu bir şekilde iki menzil birlikte koştular, fersenk fersenk ipek halılar döşediler” Nizamî, Şerefnâme 1363: 326).

“Hind hükümdarı onun sözünden mutlu oldu. Sarayı saf Çin ipeğiyle süsledi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/429).

Bezmin yapıldığı alanın süslenmesinde renk renk güllerden, güzel kokulardan yararlanılmıştır. Eğer şah, gittiği yerden şehre geri dönüyorsa, padişahın özel misafirleri şehre ayak basıyorsa, ya da şehzade veya şah evlenecekse sarayın yanında şehir süslenir, duvarlara renkli kumaş parçaları asılırdı:

“Duvarlara ipekli parçalar astılar, şekerden yapılmış dirhemler ayağının altına döktüler” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/357).

“Emir verildi, şehrin çarşı pazarını süslemek için zamanın iş bilenlerini getirdiler. Harzem kumaşı ve Rum ipeğiyle bütün şehri baştan ayağa ter ü taze yaptılar” (Nizamî, Şerefnâme 1363: 250).

“Kapı, duvar, yer, eşik, Çin tarzı nakışlarla süslenmişti” (Gurganî, Vîs ü Râmîn 1371: 86).

Şehir süslemesi bazen uzadıkça uzayıp gider:

“Kırk fersah öteye kadar süslediler, her yerde şarap içmeye oturdular” (Gurganî, Vîs ü Râmîn 1371: 242).

“Şahın ve ordunun geçtiği yerler, yol olsun veya olmasın her yeri süslediler” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/341).

Şehre gelen önemli bir misafiri karşılamak üzere onun ve yanındakilerin geçiş güzergâhındaki yüksek yapıların çatıları üzerine rahatlıkla bir insanın oturabileceği küçük kumaş çadırlar yapılmış. Bu çadırlarda oturanlar, misafirler geçtiği güzergâhlardan onlar üzerine altın, gül, zafferan ve bunlar gibi şeyler dökerlermiş. Bu küçük çadırlara “âzîn” ve “gonbed” ve çatı üzerinde oturmakla görevlendirilmeye “âzîn-besten” denirmiş.

“Yolu, şehri süslediler, bütün sokak, mahalle, çarşı da. O, her şehrin büyüklerini ve kahramanlarını, tüm seçkinleri de karşıladı. Bütün yollara, yolu olmaya yerlere de çadırlar kuruldu. Cihan, altın karışım diba gibi oldu. Mücevherlerle birlikte bütün kokuları aşağı attılar. Âzînlerden başlarına döktüler” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/362).

“Bütün çatılara mutlu bir şekilde âzîn kurdular. Tüm yollar Çin ipeğiyle donandı” (Esedî-yi Tûsî, Gerşâspnâme 1354: 288).

Sarayın, çadırın, yolların, şehirlerin süslenmesi yanında buralara başta amber ve misk olmak üzere güzel kokular saçıldığı (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/438; V/361; Esedî-yi Tûsî, Gerşâspnâme 1354: 62), bunların dışındaki altın veya çeşitli nesnelere yapılmış yapay paralar da kümbet/gonbed olarak anılan çadırlardan misafirlerin üzerine atıldığı, saçılanlar çok kere güzel kokularla birlikte döküldüğü görülür (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/12; VIII/184). Bu saçma ve dökme eylemi bazen gereğinden fazla olunca, hayvanların yüz ve yeleleri saçılan maddelerle neredeyse görülmez bir hal alır:

“Atların yelelerinin tümü şarap ve miskle doldu. Şekerden yapılmış paralar ayaklar altına dökülmüştü” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VIII/184).

“Fillerin yüzleri bir baştan bir başa şarap, zaferan ve miskle dolmuştu” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IV/298).

Aşağıda da âzînlerde oturan güzel yüzlülerin altın, gül, misk döktükleri görülmektedir. Ayrıca mesnevilerde az da olsa fıstık, şeker gibi yenilecek maddelerin saçıldığına şahit olmaktayız:

“Şâhlar şâhı Mero şehrine gelince, Şehirde büyük bir bezm düzenlendi. Binlerce âzîn kuruldu. Ay yüzlüler âzînlere oturdular. Büyükler, Şâh'a ceoher ve amber saçtılar, küçükler de fındık ve şeker serptiler” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 84).

“Horasan'ı baştanbaşa süslediler. Peri yüzlüler âzînlere oturdular. Bütün yollar ona bahçe gibi geldi. Tüm eller, ona müceoher saçtı” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 367). “Bütün yollara âzînler kuruldu ve kurulan her bir âzînlerden sıra sıra güller saçıldı” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme*: 431).

Râmîn'in Vîs'ü görüp âşık olduğunda Vîs, altından yapılmış bir “taht-ı revân” a oturmuştu. O taht-ı revânî şair, gonbed yani çadıra benzetmiştir:

“Sanki o taht-ı revân bir gonbed/çadırdı. Vîs'in saçının kokusundan, baştanbaşa ambere bulaşmıştı. Onda güneş resmedilmiş, üstüne altın bir örtü atılmıştı. Bazen ay ve Zühre onunla parlıyor, bazen de güzelliği gül saçan olmuş, çenesini top, zülfünü de çevgân yapmış” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 81).

Bazen küçük çadır anlamında kullanılan “âzîn” yerine “âyîn” kelimesi de kullanılmıştır:

“Bütün şehir içerisinde âyînler kurulmuş, Çin puthânesi gibi süslenmiş, kadını, erkeği çayırılıkta oturmuş, çayırılık ay ve yıldız benzeyen güzellerle dolmuştu” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 59).

Eski tarihi metinlerin genellikle her yerinde “âzîn”lerden söz edilmiş, bunlar “zer-efşânî” ve “şeker-rîzî” olarak algılanmıştır (Beyhakî 1362: 255, 42; Râvendî 1364: 111; Gerdizî 1363: 426). “Âzîn”, “âyîn” ve “gonbed” hem nazım hem de nesir kitaplarında “hayme”nin yani çadırın yanında “hâze” yani zafer takı ve “kubbe” olarak da anılmıştır.

Bezm mekânlarında bezm kurulmadan önce güzel koku saçmak İranlılar arasında geçerli adetlerden biri sayılmıştır. *Avestâ'* da soğuk algınlığında güzel kokulu bitkileri koklamak tavsiye edilmiştir. *Vendîdâd'* da özel ağaçlardan toplanmış dallardan tütsü yaparak bulaşıcı hastalıklardan temizlendiği gibi bu ağaçlar yakılarak rüzgârın yardımıyla ko-

kuları etrafa yayıldığında kişilerden karanlık soylu gizli devler/şeytanlar uzak olurmuş (Afîfî 1374: 460).

Bezmlerin hoş kokularla kokması için güzel kokulu güllerden yararlanılmıştır. Ayrıca misk, amber, öd, gül suyu gibi maddeler de kullanılmıştır (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 96; Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 233; Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/78; Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 28).

Mesnevilerde güzel kokuların bezmde kokması için mumlarda da yararlanılmıştır. Mum hem aydınlanma aracı hem de güzel koku saçan bir madde olarak kullanılmıştır. Abbasi Halifesi Memûn'un Hüseyin b. Suhe't'in kızı Bûrân'la evlendiği gece her biri bin yüz batman amberden yararlanılarak yapılan mumlar yakılmıştır (İbn Hâldûn 1369: 329). Nâsır Hüsrev de gözlemlerinde Beytül-Mukaddesî'deki bir mumdan bahsetmiş, mumun yedi arş uzunluğunda olduğu ve amber koktuğunu söylemiştir. Mısır sultanının her yıl oraya fazlaca mum gönderdiğini, birinin de bu uzunlukta olduğunu belirtmiştir (Vezînpûr 1362: 37):

"Hepsi yakuttan ve amberden olan bezmdeki mumlar, bezmi aydınlatıyordu" (Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 167).

"Amber katılmış mumların parlaklığıyla ateşten bir cennete, kokulu dumanından da bir bahçeye benziyordu" (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 357).

"Şarap içmeye baş tarafına gittiğin her zaman amber kokulu mumlardan başka bir aydınlanma aracı götürmedin" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/301).

6. Zâmân u Moddet-i Bezm//Bezmin Süre ve Zamanı

Bezmlerin düzenlenmesi için özel bir zamana gereksinim duyulmamıştır. İhtiyaç duyulduğu zaman ve vakitte bezm hazırlanırdı. Bezm sabah vakti olduğu gibi akşam vaktinde de tertip edilirdi. Akşam başlayan bezmler de sabaha kadar devam etmiştir. Aşağıda verilen örnekler sabah vaktinde yapılan bezmlere aittir:

"Güneş doğudan nûr çeşmesi gibi doğunca, kâfûr kokulu şarabı kadehe dökelim, bu 'gam' deryasından o kayıklarla kaçalım" (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 351).

"Doğunun salınarak yürüyen tavusu/güneşi, başını firuze renkli tâktan başını dışarıya çıkardığı seher vaktinde Şâh, eline ikinci kez şarap aldı ve huzurlu bir şekilde sarayın kapısını açtı" Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 415-416).

“Sabah vakti uykudan kalkıyorlar, huzurla ellerini kadehe götürüyorlardı” *Gurganî, Vis ü Râmîn* 1371: 191).

“Melik, mutlu olarak uykudan kalktı, sabah vakti eğlenceye başladı” (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 300).

“Şâh, dün geceki uykusundan başını kaldırdı, ibadet etmeye başladı. Tapınma şartını yerine getirdikten sonra aklına meclis kurma, şarap içme işi geldi” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363:298).

“Başka bir gün de sabahın tan yeri vaktinde Şâh, sofraya oturdu ona şarap getirdiler” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VIII/364).

Sabah vakti yanında bezmlerin akşam zamanında da yapıldığı görülür. Aşağıda yer alan örnekler de akşam vakti yapılan bezmlere örnektir:

“Sabaha doğru uykudan kalktılar, bütün gece meclisi donattılar, şarap içtiler. Bölük bölük külah takılmış, kemer bağlamış ‘olarak’ Şâh’ın yanına geldiler” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/84).

“Gece vaktinden sabaha kadar oturdular, Cem’in kadehiyle Cem’i yad edip içtiler” (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 397).

“Gece yaralarına kadar sürekli şarap içtiler, ‘şarkı için’ çalgıcılar, dudaklarını açtılar” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/206).

“Güneş şişesi taş üzerine ulaşınca/akşam olunca cihan, halk üzerine gönül daraltıcı oldu/dünya halka zindan oldu. Tekrar şarap şişelerini ‘ellerine’ aldılar. Şişe gibi şarapları başları üzerinde tuttular” (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 138).

Bezmlerde “sabûhî kerden” yani sabah vakti şarap içmek tavsiye edilmemiştir. *Kâbûsnâme* yazarı oğluna şöyle tavsiyede bulunur: “Hiç olmazsa ‘sabûhî’, adet edinme, alışkanlık haline getirme. Eğer tesadüfen olursa vakitlerine dikkat et. Zira sabah vakti içki içmek, akıllılar tarafından kabul görmemiş, benimsenmemiştir. Bunu adet haline getirmek doğru değildir, pişmanlık da duymazsın” (Unsuru’l- Me’âli 1375: 69).

Sabah vakti içilen şarapla ilgili bir anekdot da Beyhakî’de yer alır. Bir bağda Hisârî, sabûhîni ölçsüz içer ve gece bağda sızıp kalır. O sarhoş haliyle bir hata işler ve falakaya çekilir (Beyhakî 1362: 161). Beyhakî’de sabûhînin beğenilmediğini, bilgelerin az içmeyi veya hiç içmemeyi tavsiye ettiklerini söylemiştir (Beyhakî 1362: 161). Ayrıca Beyhakî, sabah vakti şarap içildiğine şahit olmuş ve Sultan Mahmud’un Ebul Hasan’a sabûhîyi emir vererek, bir bağda sabah onun içilmesinin güzel olacağını

da söylemiştir (Beyhakî 1362: 36). Bezmdede sabit, değişken olmayan vakitlerde örneğin gece gündüz veya sürekli şarap içildiği de olmuştur. Hüsvrev Pervîz, gece gündüz şarap içmeyi dört kısma ayırmıştır. Her kısmın payını ayrı ayrı taksim etmiş, ikinci kısmı da mutlu ve huzurlu olmak için ayırmıştır (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/196).

Bezmlerin süresi farklı farklıdır. Belirli süreleri yoktur. Evlenme üzerine düzenlenen bezmlerle, kazanılan zaferleri kutlamak için tertip edilen bezmler en az bir hafta devam etmiştir. Zâl ve Rûdâbe'nin evlenmeleri üzerine tertip edilen bezm birkaç hafta sürmüştür:

“Sonra saraydaki oturma salonuna geçtiler. Ellerinde şarap kadehi bir hafta ‘orada’ kaldılar. Saraydan bağ yönüne doğru tekrar gittiler. Orada da üç hafta mutluluk şarkısı çaldılar” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/233).

Pîrân'ın Şiyâvuş'un yanına gittiğinde Pîrân'ın onuruna verilen bezm bir hafta devam etmiştir:

“Altından yapılmış bir sofraya donattılar. Şarap istediler, rûd ve çalgıcıları çağdırdılar. Bu mutluluk tam bir hafta sürdü. Cihan hükümdarını andılar” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/100).

Siyâvuş ile Ferngîs'in düğünleri için düzenlenen bezmin süresi de bir haftadır:

“Tam bir hafta eğlendiler. Hiçbir bedene/göze uyku gelmedi. Öyle ki kuşlar ve balıklar bile uyumadı Yeryüzü çalgı ve sevinç sesleriyle baştanbaşa bir bağa dönüştü” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/110).

“Ellerde şarap, bazen dötrnala gidiyorlar, bazen mutluluğa oturuyorlar. Bu şekilde bezm bir hafta sürdü” (Nizamî, *Hüsvrev ü Şîrîn* 1363: 394).

Siyâvuş'un ateşten geçmesi üzerine sarayda düzenlenen bezm üç gün (Firdevsî, *Şâhnâme* 1363: III/37), Efrâsiyâb'ın öldürülmesinden sonra Kâvus'un tertip ettiği bezm de kırk gün sürmüştür (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/337).

7. Rohdâdhâ-yı Ma'mûl-ı Mecâlis-i Bezm//

Gösterişli bezmlerde ma'mul olan yani her bezmdede gerçekleştirilen ve alışkanlık haline gelen bazı olaylar/etkinlikler de vardır. Bu etkinlikler: bezmdede bahşış vermek ve dağıtmak, saçmak eylemini yapmak, bir başkasına kadeh vermek, hikâye anlatmak gibi eylemlerden ibarettir. Her

bezmde bu olaylar gerçekleştirilmiştir. Bunlar bezmin doğasına uygun hareketler, eylemler, olaylar olarak görülmüştür.

7.1. Bezl ü Bahşış der-Bezm//Bezmde Bezl ve Bahşış

Gökemli bezmlerin en önemli teşrifatlarından biri padişahın bahşış vermesi, saçıp dağıtmasıdır. Bu eylem padişahın büyüklüğünün yanında cömertliğinin de bir göstergesi olarak görülmüştür. Bu eylem onun adının yücelmesine de sebep olmuştur (Christensen 1370: 534). Menûçeher, taç giyme münasebetiyle yaptığı konuşmasında bezmde iki elinin cömertliğini deryaya benzetmiştir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/136). Bârbed, Pervîz'in gitmesi üzerine elinin cömertliğini ve onun hem bezm de hem de rezmde dağıttı bahşış, dağıtma ve saçmalarını büyük bir özlemle anar:

"Bezm gününde, rezm/savaş gününde de bahşışler saçan, dağıtan o 'hükümdar' şimdi nerede?" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/279).

İran ordu komutanı Rüstem, Arap ordu komutanı Sa'd b. Vakkâs'a verilmek üzere bir mektup yazar. Sasanî devletinin büyüklüğünü, zenginliğini söylemiş, dile getirmiş ve şahların bezmlerinden ve o bezmlerde dağıtılan bahşış ve saçılardan söz etmiştir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/322). İskender'in vasıfları arasında bezmde eline şarap aldığı zaman hazinelerinden bol miktarda bahşış dağıtıp, saçtığı ifade edilmiştir (Nizamî, *Şerefnâme* 1363: 372). Bezmde alışla gelen bir eylem olan cömertliğin göstergesinin Şâh Mûbed'de görmekteyiz:

"Etrafındakilerle nasıl yemek yedi? Nasıl şarap içti? Bir günde tüm cihanın yediğini yedi, içtiğini içti! Onun avucu bulut gibi yağmur yağdırıyordu. O buluttaki kadeh parlayan şimşek gibiydi" (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 92).

Gazneli sultanların sayısız bahşış ve bağışları kaynaklarda oldukça fazla dile getirilmiştir. Sultan Mahmûd'un bezmde içip sarhoş olduğu bir gece mahbubu Ayaz'ı sesleyip zülüflerini kesmesini/kısaltmasını ister. Ayaz da saçlarını keser. Mahmûd, sarabın etkisinden kurtulduktan sonra pişman olur ve çok üzülür. Şair Unsurî de Mahmûd'un üzüntüsünü gidermek için iki beyit söyler. Bu iki beyit Sultan Mahmûd'un çok hoşuna gider ve Unsurî'nin söylediği iki beyit için ağzını mücevherlerle doldurur (Nizamî Arûzî 1369: 57). Gazneli Sultan Mesûd'un da bayram bezmlerinde şairlere iki bin dinar bahşış dağıtmıştır. Zeyneb Alevî'ye elli bin dirhem vermiş, bunları da filler üzerinde göndermiştir. Unsurî'ye

yüz dinar, bezmin çalgıcı ve hizmetlilerine de otuz bin dirhem bağışlamıştır (Beyhakî 1362: 276).

*Nevrûznâme'*de bunlara benzer ifadeler yer almıştır: “Acem meliklerinin başka bir âdeti de huzurlarında söylenen bir şarkı, çalınan bir musiki aleti, söylenmiş güzel bir söz duyunca çok hoşlanır, mutlu olurlar, ağızlarından ‘aferin, yaşa’ sözleri çıkar ve de kendilerine ait hazinelerinden binlerce dirhem bağışlarlar” (Hayyâm trs. : 24). Aferin, yaşa, ne mutlu gibi sözler söyleyip arkasından da çok miktarda dirhem ve dinar verme geleneği Enuşîrvân ve Hüsrev Pervîz’in bezmlerinde de gerçekleştiğini görmekteyiz (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VIII/146). Hüsrev, aferin ve çok yaşa sözlerini mübarek olarak görürmüş. Kendisi bir yoksula “âferîn” dediğinde ardından o yoksulu ihsana gark edermiş (Nizamî 1388: Külîyât-ı Nizamî: 184). Hüsrev, bir şarap bezminde Şîrîn’in gamı onu kendinden geçirir ve Hüsrev, Barbed’in getirilmesini emreder, derdinin dermanını onda arar. Barbed, otuz makamda çalar ve her bir makâmda Hüsrev, ona “âferîn, çok yaşa” der. Barbed, o gün çaldığı her makâm için padişah ona hazinesinden bol miktarda bağış ve bahşiş verir:

“Barbed, her keresinde çalıp söylediğinde Hüsrev’in dili de yüzlerce âferîn diyordu. O ay yüzlünün şöyle bir âdeti vardı ki, her âferîn deyışte, ardından da bir kese altın verirdi” (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 194).

Mesnevi bezmlerinde kendilerine bahşiş verilen, bağışta bulununların başında çalgıcılar ve müzisyenler gelirdi. Bezm katılımcılarından olan çalgıcılara bağışlar yapılması oldukça çok karşımıza çıkan bezm olaylarından. Aşağıdakiler bunlara sadece bire örnektir:

“Şarap getirdi, çalgıcıları sesledi. Onlar üzerine pek çok altın ve mücevher saçtı” Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/230).

“O gün çaldığı her makâm için hükümdar, ayrı bir hazine bağışladı, ihsan etti. Terennüm ettiği her makâm için Şâh, ona cevher işlemeli bir kaftan verdi” (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 194).

Bahşişler sadece bezmler de değil, farklı etkinliklerde de karşımıza çıkmaktadır. Zâl ile Rûdâbe’nin düğün şenliğinde de bahşiş verildiği görülmektedir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/234). Rüstem’in doğumunda da şarap içilip, şarkılar dinlendikten sonra ihtiyaç sahiplerine bahşiş olarak dirhem verilir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/240). Padişah, bezl, bahşişleri ve de bağış olarak saçıklarını son kuruşuna kadar dağıtır ve bezm bitiminde bezmden ayrıldığı zaman yanında zerrece dirhem kalmadığı da

olmuştur. Mûbed Şâh, bezm sonunda bezmden ayrıldığında tüm bahşiş ve saçılması gerekenleri dağıtıp saçtığından yanında dirhem namına bir şey kalmaz:

“O denli mal ile bezmi donattı. Kalktığında yanında bir zerre bile kalmadı. Herşeyi bağışladı, saçtı ve dağıttı. Yedi içti, muradınca eğlendi” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 43).

Bezmden saçmak, dağıtmak ve bahşiş eylemi ayırım yapılmadan herkes için uygulanmıştır. Bahşişe layık olmayanlar bile bu işten yararlanmışlardır. Bezmden, devlet hazinesinin boşalmasına da sebep olmuştur. Erdeşîr’in oğlu Ferâyîn, babasından sonra padişahlık tahtına oturunca hazineyi boşaltır:

“Gece karanlığından, gündüzün aydınlığına kadar dinar saçtı. Layık olmayanlara pek çok hîlat verdi. İki haftada Erdeşîr Şâh’ın dolu hazinesinden kıymetli bir şey kalmadı” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/301).

7.2. Nisâr Kerden

Bezmden yapılması gereken olaylardan/eylemlerden biri de bezl ve bahşişle iç içe olan saçmak, dağıtmak, hediye vermek olan “nisâr kerden”dir. Altın, gümüş, mücevherler bezme katılanlara saçılır, dökülürdü. Erdeşîr, bir bezmden oğlu Şâpûr’un üzerine saçı/para döker:

“Kendi hazinelerinden cevher ve dinar istedi, oldukça değerli yakut istedi. ‘Şâpûr’un’ üzerine pek çok altın ve kıymetli taşlar yanında, misk ve amber de döktü. Onun başının arka kısmı saçılan dinardan görünmez oldu. Onun yüzünü de dökülen cevherlerden dolayı kimse görmedi” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/163).

Bezmden, katılımcıların üzerine mücevherlerin ve güzel kokuların saçılması, daha çok altından imal edilen kadehlerle gerçekleştirilmiştir.

“Sindûht, üç yüz hizmete hazır cariyelerle çıktı. Onların her biri ellerinde içleri misk ve mücevherlerle dolu birer altın kadeh ‘tutuyordu’ Sâh’ın başına kadehlerin içinde bulunan cevherleri saçtıktan sonra, Sâh’a ‘âferin, çok yaşa’ dediler” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/232).

“Râmîn, Refidâ’nın ayaklarına içi cevherler dolu yüz kadeh saçtı. Onu altın süslemelitahta oturttu. Daha sonra ünlüleri çağırdılar, yeniden inci ve cevher saçtılar” (Gurganî, *Vîs ü Râmîn* 1372: 241-242).

Nisâr kerden, bazen kişilerin ayakaltlarına dökülürdü. Hüsrev Pervîz, Ferhâd'ı sarayına davet eder, ona güzel davranılmasını ister ve attığı her adımda da ayağının altına altınlar nisâr edilmesini ister:

“ Padişaha, ‘Ferhâd’a’ güzel davranılmasını, onun her adımına altınlar nisâr edilmesini emretti. O heybetliyi yukarı oturtular, yukarıdan onun ayağının altına da altın nisâr ettiler/saçtılar” (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 233).

Şîrîn'i karşılayanlar, onun gelişiyle geçtiği her yerden ayaklarına saçtılar (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 386). Ayakaltına yapılan nisârın aynı zamanda başlara da uygulandığını görmekteyiz. Ünlülerin, ordunun ileri gelenlerinin Şîrîn'in başından yağmur gibi altın ve gümüş nisâr ettiklerini görmekteyiz (Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 85). Şâhların başından yakut, altın gibi değerli mücevherlerin nisâr edildiği ve bu nisârın çokluğundan şâhların ayaklarının görülmediği mesnevilerde yer almıştır (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: V/363; Nizamî, *Heft Peyker* 1363: 229).

Mesnevilerde nisârın en fazla tutarı/bedeli otuz bin dinar olduğu görülür:

“Otuz bin dinarı üç kese içerisinde götürdüler ve onun ayağına nisâr ettiler” (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: VIII/176).

“Güzelere nisâr edilmesi için bizzat kendisi otuz bin dinar getirdi” (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: III/100).

“Keseler içinde nisâr edilmek için hazineden otuz bin dinar ‘getirdiler’” (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: VII/10).

“Önce cihan kahramanları otuz bin dinar değerinde olan ceoherleri onun önüne nisâr ettiler” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 206).

“Zebercerd ve inci nisâr etmek için yüz kadehin içine otuz bin ‘dinar’ döktüler” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâspnâme* 1354: 200).

Nisârda şeker de kullanıldığı görülmüştür. Şeker nisâr etme/saçma az da olsa mesnevilerde görülür. Zaferan, amber, misk gibi hem değerli hem de güzel kokulu olan bu şekerler, bağlanabilir küçük keseler içinde dökülür (Recâyî 1350: 215):

“Duvarlara ipekler astılar. Şekerle birlikte dirhem de ayağı altına döktüler” (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: V/357).

“O gönül çelen güzelin gelin odasına yükler dolusu şeker nisâr ettiler” Nizamî, *Leylâ vü Mecnûn* 1363: 378).

7.3. Câm-ı Mey Dâden be- Kesî //Kişiy e Şarap Câmı Vermek

Bezmd e şarap vermek görevi Sakîlerin uhdesine verilmiştir. Şarap sunmak ile özdeşleşmiştir. Kadeh ve şarap söz konusu olunca akla Sakî gelir. Şarap, kadeh ve Sakî üçgeni bezmi çağrıştırır. Bezmd e Sakî denildiğinde elinde kadeh, şarap sunan biri olarak resmedilir. Sakî, bir kimseye şarap vermek eylemini süslü elbiselerle bu işi gerçekleştirir. Bezmd e birilerine içki sunmak Sakînin görevi olmasına rağmen, bazen bu işi şahlar veya bezmin ileri gelenleri yapar. Şâh, bezmd e bulunan birinin hatırını sorduğu gibi ona şarap kadehi de verebilir. Şarap kadehini vermek, o kişi için büyük bir övünç kaynağı olur. Keykûbâd, güzel bir rüya görmesi münasebetiyle düzenlediği bir bezme Rüstem de katılır. Keykûbâd, elinde iki kadeh tutar. Kadehlerden biriyle kendi içer, diğ erini de Rüstem'e verir:

“O genç adam kendi tahtına oturdu. Bir eliyle kadehe şarap doldurarak özgür insanların şerefine içti. Sonra kadehi doldurup Rüstem'in eline vererek, ona dedi ki 'ey ünlü pehlivan...'” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/59).

Firarda olan Behrâm Çûbîn, yaşlı bir köylünün misafiri olur. İhtiyar kadından şarap ister. Yaşlı kadın şarabı getirir, Behrâm'a verir. Behrâm elinde bir kadeh kendisi için tutar, diğ er elinde tuttuğu kadehi de yaşlı köylünün eline verir:

“İhtiyar kadın gitti, kadeh getirdi. Behrâm, gelen kadehlerden mutlu oldu. Bir kadehe şarap doldurup ihtiyarın eline verdi. İhtiyar kadın da buna çok sevindi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: IX/ 126).

Rüstem, İsfendiyâr'ın oğlu Behmen'e bir av yerinde şarapla dolu bir kadeh verir (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VI/239). Yine Rüstem, dördüncü hanında Mazenderan çölünün ortasında bulduğu sofraya, göz alıcı renklere bürünmüş bir cadı gelir. Fakat Rüstem, onun cadı olduğunun farkında değildir. Kendi içtiği kadehten başka, diğ er bir kadehe şarap doldurur ve cadının içmesi için eline verir (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/98). İskender de Çinli cariyesiyle iştret yaptığı zaman iki elinde bulundurduğu kadehlerin biriyle kendi içer, diğ er kadehi de cariyesinin eline verir (Nizamî, Şerefnâme 1363: 472).

Bu âdet ve gelenek fars edebiyatında “dostgânî” veya “dostkâmî” yani dostlarla birlikte şarap içmek veya dostların şerefine kadeh kaldırmak ya da dostları anarak şarap içmek anlamında kullanılır

“Ona ‘dostkâmî’ için bir şarap getirdi. Bir grup bundan mutluluk duydu” (Mes’ûd Sa’d Selmân 1374: 99).

“Herkes, bir şarap içmişim dostun elinden diye söyler. Padişah, bir yoksulla nasıl ‘dostgânî’ içer” (Attâr Nişâbûrî 1374: 17).

7.4. Destân Gûyî//Efsane Anlatma

Destan/efsane, hikâye anlatma bezmlerde geçerli olan eylemlerden biridir. Destanların konuları çok çeşitlilik arz eder. Corci Zeydân, İslam halifelerinin neredeyse tamamı edebî, tarihî ve ahbar ilmine dair bilgileri dinlemeye aşırı derecede ilgi göstermiştir, der. Muaviye, Hişâm ve Mansûr başta olmak üzere birçok halife, İran ve Rum tarihinden ibret dolu tarihi olayları, kahramanlıkları, padişahların usul ve yöntemlerini, bu iki milletin destanlarını incelemek için özel kişiler görevlendirmiştir. Her halifenin tarihçisi ve kıssa söyleyeni varmış. Bunlar halifenin belli zamanlarında düzenledikleri meclislerde çeşitli destanlar/efsaneler söylemişlerdir. Bu kişiler halifeler için gece yarısına kadar, halife uykuya dalıncaya dek, kıssa ve mesel söylemek için çağrılmışlardır (Zeydân 1382: 1007).

Beyhakî’de de Muhder adıyla anılan efsane/kıssa söyleyicilerin çok kere saraya davet edilerek, geceden sabaha kadar kıssa anlattıkları kayıtlıdır (Beyhakî 1362: 504). *Mucmelût Tevârih’* de de Hüsrev Pervîz’in çevresinde bulunan, Behrûz olan bir “semergûy” yani gece masalı anlatıcı olan birinden bahsedilmiştir (*Mucmelû’t-Tevârih* 1318: 96).

İbn Nedîm, geceleri uyumayıp efsane dinleyen ilk kişinin İskender olduğunu söylemiştir. Ayrıca o, İskender’in kendisine efsane anlatan bir grubun olduğu ve bunların onun için efsaneler söylediklerini, bu âdetin daha sonra da başka padişahlar tarafından devam ettirildiğini de ifade etmiştir (İbn Nedîm 1381: 540). Yine denilmiştir ki İskender, zamanını dörde taksim etmiş ve bir bölümünün birini de efsane/destan dinlemeye ayırmış (Settârî 1368: 9).

İslam toplumunda kıssa geleneğini saraya sokan ilk halifenin Emevi Devleti’nin kurucusu olan Muaviye olduğu söylenmiştir. O, yaptırdığı saraylarında kıssa anlatanların söyledikleri efsaneleri dinlermiş (İbn Cevzî 1386: 26).

Efsane söylemek *Hüsrev ü Şîrîn’* de de vardır. Hüsrev, düzenlediği bezmlerde nedimlerinden ve kızlardan efsane anlatmalarını ister:

“Hüsrev her güzelin sırayla birer efsane anlatmalarını emretti. Ketenler giymiş Sakiler oturmuşlar, aya benzeyen yüzleri üzerine ipek tüller, kulakları kırmızı ‘küpeler’ takmışlar. Gamzeden ok, kaştan keman yapmışlardı. Hepsi de ince görüşlü, sağlam atıcı!. Her biri, bir şeker yükü açmış, tatlılıktan şekeri kıymetten düşürmüş” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 134).

Bu efsane söyleyiciler hem Hüsrev ile Şîrîn’in aşkını, hem de herhangi bir aşkı anlatmışlardır. On güzel kız farklı farklı efsane söyledikten sonra, Şâpûr ve Şîrîn de efsane anlatır. Son anlatıcı Hüsrev, aslan ve geyik öyküsünü anlatarak, Şîrîn’e duyduğu aşkı, örtülü de olsa söylemiş olur (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 134-135). Efsane söyleyiciler sonraki gecede de tekrar kadehlerini ellerine alıp şarap içerek, neşelerini yenilediler ve efsane söylemeye başladılar

“Yine dün akşamki gibi efsaneye benzer efsane anlattılar Yine evvelki gece-deki inci gibi ‘inciler’ deldiler” (Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 139).

Kadınların önemli özelliklerinden biri de efsane söylemektir. Bu efsane anlatımında amaç, ya kişilerin gönüllerini elde etmek ya da onları aldatmak, kandırmaktır. Hüsrev Pervîz, Şîrîn’i saraya getirmek için karısı Meryem’in ağzını yoklar. Meryem, Şîrîn’i büyüçülükle suçlar ve onun binlerce efsane bildiğini ve bu efsanelerden birini hile ile uygularsa seni kandırır ve aramıza ayrılık sokar diyerek, bu işe şiddetle karşı çıkar:

“Beni, Bâbil sihirbazlarına baş eğdiren bir cadıyla ‘bir arada tutacaksan o, binden fazla efsane bilir. Huzurunda öyle bir cilve yapar ki, seni kandırır ve bizi ‘birbirimizden’ uzaklaştırır. Sen ondan memnun olursun ‘ama’ ben senden uzak düşerim. Ben onun büyülerini iyi bilirim, böyle efsaneleri iyi anlarım” Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 196).

İskendernâme’de “efsane” ile “efsun”un bir arada bulunduğunu görürüz. İskendernâme’ye göre, âteşkedelerde efsane anlatımı âdetten sayılmıştır. Öyle ki Nevruz zamanı şuh ve güzel kızlar, Borzîn Ateşkedesi’nde efsane anlatmıştır. Bu güzeller aynı zamanda büyü işiyle de meşgul olurlarmış:

“Onların bütün işleri şuhluk ve gönül çelmektir. Onlar, bazen efsane anlatır, bazen de büyüçülük yaparlar. Sihirden başka bir çerağ yakmamışlar, efsane söylemekten başka bir şey öğrenmemişler” (Nizamî, Şerefnâme 1363: 239).

Bezmlerde sadece efsane anlatılmamış. Pek çok konu da dillendirilerek anlatılmıştır. Hüsrev'in bezminde güzellerin dünyada hangi ülkede yaşadıkları anlatılmıştır:

“Bezmede biri güzeller Rum'dadır. Öyle ki güzellik bir hazineyse o hazineyi değerli kılan Rum'da vardır. Bir diğeri de 'güzeller', Hoten'den çıkar. O tarafın güzel yüzlüleri, güzellik yönüyle bir efsanedir. Biri de o abâd ülke Ermenistan'dır dedi. Zira oranın güzelleri, peri kadar güzel olurlar. Biri 'dedi ki' Keşmîr şehirlerindedir. 'Onların' güzellikte hiçbir kusurları yoktur” Nizamî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 278).

Mesnevi bezmlerinde söylenen efsaneler farklı farklıdır. Bilinmeyen yerlerden bahsetme, çok özel kişileri konuşma, eşyanın olağandışı özelliklerini söyleme gibi değişik konular hakkında efsaneler anlatılmıştır. Bu tür efsane anlatmaya “acâyîb-i dünya” denir. Bu çeşit efsaneler *İskender-nâme*'de çoktur:

“Gizlenmiş inciler içerisinde her bir inciden, söylenmemiş efsanelerden söz etti. Biri Horasan'dan, Gûr'dan kıssalar söyledi. Oranın güçlük ve çilelerinin bulunduğu bahsetti. Biri Rey'den ve ordularından, Ferîdûn, hazinesini oradan 'nasıl' elde ettiğinden dem vurdu. Bir başkası da Harezem'den ve Çîn'den ve oraların miskini ve ipeklerini dile getirip anlattı” (Nizamî, Şeref-nâme 1363: 298-299).

Bezmlerde efsane/kıssa söylemenin önemini Behrâm Gûr'un şarabı yasaklamasının altında yatan gerçekten anlıyoruz O, bu yasakla “nâme-i bâstân” yani eskilerin efsanelerini veya kitaplarını okumayı amaçlamıştır:

“Herkes şarabın sürekli haram kılınması üzerinden neredeyse, bir yıl geçmişti. Şah, bir bezm kurunca nâme-i bâstân istedi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/323).

SONUÇ

Yer, gök ve insandan sonra sevincin yaratılması, ateşin bulunması, av hayvanlarının etinden yararlanma sonucu yemek çeşidinin çoğalması, şarabın icadı gibi insan hayatını etkileyen unsurlar, eğlencenin alt yapısını hazırladı. Toplumsal katılımı şenlikler, törenler, âyînler, toylar yapıldı. Eğlence, musiki ile buluşunca da karşımıza bezm olgusu çıktı. İnsanlar, günlük yaşamın monotonluğunu ve sıkıntılarını belirli bir zaman

dilimi içerisinde de olsa bezm düzenleyerek, kırma yoluna giderken, geçmişe dönük yoğun bir sosyokültürel miras ve belgeleri ortaya koyduklarını fark etmeden eğlenip mutluluğun tadını çıkardılar. Şair ve yazarlar, bu zengin materyalleri kendilerine sunulan sınırlar içerisinde ve estetik bir şekilde manzum ve mensur eserlerde anlatma yoluna gittiler.

Böylece bezm, şairler tarafından mesnevi nazım şekliyle yazılan manzum eserlerde bazen bütüncül, bazen de parçasal bir biçimde yer buldu. Gördük ki mesnevilerde bezm, basit bir yeme-içme, çalgı dinleme ve eğlenip keyif sürmekten daha kapsamlı bir olgu olarak karşımıza çıkmış, bir toplumun sosyal hayat ve kültürel zenginliklerini gözler önüne seren zengin materyaller olmuştur. Dolayısıyla bezmleri, toplum yaşamından kesitler sunan tarihi sosyal belge, kültür tarihinin maddi unsurlarını oluşturan malzeme, folklorik bilgilerin arşiv dairesi gibi görebiliriz.

“Toplumun belli bir süre içindeki durumunu görmek istiyor musunuz? Edebiyatını gözden geçiriniz” (Levend 1988: 52) sözü yerinde söylenmiş, doğru bir ifadedir. Zira baktığımız az sayıdaki mesnevilerde; bezmin düzenlenmesinin gerekleri, bezme katılan şahsiyetler, bezmin aletleri, mekânları, zaman ve müddeti, bezmlerde yapılması bir gelenek haline gelen eylem ve olaylar, en ince ayrıntılara kadar geniş bir yelpazeden ele alınmış, anlatılmış, tasvir edilmiş, toplumun eğlence kültürü, şenlik anlayışı, giyim-kuşamı, musikî zevki, mimarî yapıları, geleneksel rituelleri, mutfak kültürü, çiçek dünyası, toplum yaşamına dair âdet ve alışkanlıkları, davranış biçimleri gözler önüne serilmiştir. Kısaca, mesnevilerde anlatılan, tasvir edilen bezm, şairlerin kurguya dayalı bir anlatımından çok, toplum hayatının izlerini ortaya koyan, gösteren belge niteliğindeki metinlerdir.

Mesnevilerde bezm söylemi, kahramanlık anlatı mesnevilerinde somut anlatım biçiminde ifade edilmiştir. Bu açıdan, edebî metin hüviyetinden çok, tarihi metin üslup özelliği arz eder. Duyguya fazla yer verilmemesi, imgelerden yararlanılmaması, gönderme ve telmih yok denecek kadar az kullanılması ve de kelimelerin çok anlamlılığundan faydalanılmaması bunu doğrular niteliktedir. Aşıkâne anlatı mesnevilerinde, somutun yanında soyut, duygusal ve lirik bir söylem benimsenmiş, teşbihin güzel örnekleri sergilenmiş, edebi tasvirlerle daha çok yer verilmiştir.

Mesnevi yazarları, bezmi anlatırken, mesnevinin/şiirin estetik dünyasının icazet verdiği oranla toplumsal hayat unsurlarını zengin malzeme içerisinde sunmuşlardır. Sunulanlar, edebiyatın bazı yandal bilim disiplinlerine referans olma özelliği taşıdığından dolayı, sosyal hayatın pek çok unsurları incelendiğinde, mesnevilerdeki bezm metinleri kültürel arka planıyla bazı disiplinler arası araştırmaya kaynaklık edecek niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Afîfî, Rahîm, *Esâtîr ve Ferheng-i Îrân der-Novîştehâ-yi Pehlevî*, Tahran 1374 hş.
- Attâr, Ferîduddîn, *Dîvân-ı Attâr*, (nşr. Takî Tefezzulî), Tahran 1374 hş.
- Avfî, Muhammed, *Cevâmî'ul Hikâyât*, (nşr. Cafer Şîâr), Tahran 1374 hş.
- Ayyûkî, *Varka ve Gulşâh* (nşr. Zebihullâh Safâ), Tahran 1343 hş.
- Bahâr, Melikuşşuarâ, "Fehleviyât yâ Terânehâ-yı Millî", *Bahâr ve Edeb-i Fârsî* (nşr. Muhammed Gulbîn), Tahran 1351 hş.
- Belamî, Ebu'l Fazl, *Târîhnâme-i Teberî*, (nşr. Muhammed Ruşen), Tahran 1363 hş.
- BeRumend, Saîd Cevâd, *Cur'afeşânî*, Tahran 1385 hş.
- Beyhakî, Ebu'l Fazl Muhammed b. Hüseyin, *Târîh-i Beyhakî*, (nşr. Kâsım Ganî), Tahran 1362 hş.
- Câhız, Ömer b. Bahr, *Âyîn-i Kişverdârî der-Îrân ve İslâm*, (trc. Habibullah Nevbaht), Tahran 1386 hş.
- Christensen, Arthur, "Câm-ı Sîhrâmîz" *Nomûnehâ-yı Nohistîn-İnsân ve Nohistîn-Şehryâr der-Târîh-i Efsânehâ-yi Îrâniyân*, (trc. Jâle Amûzgâr-Ahmed Tefezzulî), Tahran 1377 hş.
- Christensen, Arthur, *Îrân der- Zemân-i Sâsâniyân*, (trc. Reşîd Yasemî), Tahran 1370 hş.
- Damgânî, Menuçehrî, *Dîvân-ı Menûçehrî Damgânî*, (nşr. Muhammed Debîrsiyakî), Tahran 1384 hş.
- Dayf, Şevkî, *Târîhul Edebi'l-Arabi/Asru'l-İslâm*, Kahire trs.
- Dıraht-i Âsûrîk*, (trc. Mâhyâr Nevvâbî), Tahran 1363 hş.
- Dihhodâ, Alî Ekber, *Lugatnâme*, Tahran 1372 hş., I-L.
- Dihlevî, Emîr Husrev, *Dîvân-ı Emîr Husrev Dihlevî*, (nşr. İkbâl Selâhuddîn), Tahran 1380 hş.

- Enverî, Hasan, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen*, Tahran 1386 hş.
- Firdevsî, Ebul Kâsım, *Şâhnâme*, (nşr. Saîd Hamîdyân), Tahran 1375 hş.
- Firdevsî, Ebul Kâsım, *Şâhnâme-i Firdevsî*, (nşr. Julius Mohl), 1388 hş.
- Gencevî, Nizamî, *Heft Peyker*, (nşr. Vahîd Destgerdî), Tahran 1363 hş.
- Gencevî, Nizamî, *Hüsrev ü Şîrîn*, (nşr. Vahîd Destgerdî), Tahran 1363 hş.
- Gencevî, Nizamî, *İkbâlnâme*, (nşr. Vahîd Destgerdî), Tahran 1363 hş.
- Gencevî, Nizamî, *Kulliyât-ı Nizamî-i Gencevî*, (nşr. Pervîz Bâbâyî), Tahran 1388 hş.
- Gencevî, Nizamî, *Leyla vü Mecnûn*, (nşr. Vahîd Destgerdî), Tahran 1363 hş.
- Gencevî, Nizamî, *Şerefnâme*, (nşr. Vahîd Destgerdî), Tahran 1363 hş.
- Gerdizî, Ebu Saîd Abdulhay, *Târîh-i Gerdizî*, (nşr. Abdulhay Habîbî), Tahran 1363 hş.
- Gurganî, Fahrüddîn Esad, *Vîs ü Râmîn*, (nşr. Muhammed Rûşen), Tahran 1371 hş.
- Gurvî, Alî, "Sayd ve Âdâb-ı Ân der-Şâhnâme-i Firdevsî", *Huner ve Merdum*, s: 153-154, Tahran 1353 hş.
- Hosrevî, Zehrâ, *Şi'r-i Şikâr der-Edeb-i Arab*, Tahran 1383 hş.
- Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi* (trc. Yavuz Alagun), İstanbul 2002.
- İbn Batlân, *Tercume-i Takvîmus Sihhat*, (nşr. Gulâmhüseyn Yûsufî), Tahran 1382 hş.
- İbn Bellî, *Farsnâme*, (nşr. Mensûr Restiğâr Fesâyî), Tahran 1374 hş.
- İbn Cevzî, Abdurrahmân b. Alî, *Kıssa ve Kıssağûyî Der İslâm* (trc. Mehdî Muhabbetî), Tahran 1386 hş.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân, *Mukaddime-yi İbn Haldûn*, (trc. Muhammed Pervîn Gonâbâdî), Tahran 1345 hş.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Uyûnul Ahbâr*, Kahire 1930.
- İbn Nedîm, Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, (nşr. Muhammed Rızâ Teceddüd), Tahran 1381 hş.
- İhsân, Muhammedİsfahânî, Ebul Ferec, *el-Egânî*, (nşr. Abdussettâr Ahmed Ferrâc), Beyrut 1965.
- Kılıçlı, Mustafa, *Sadrul İslâm ve Emeviler Döneminde Gınâ*, Erzurum 1993.
- Kirmânî, Hâcû, *Dîvân-ı Eş'âr-ı Hâcû Kirmânî*, (nşr. Ahmed Suheyl Hansârî), Tahran 1369 hş.

- Levend, Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1988.
- Lisân, Hüseyin “Şi’r ve Şarâb”, *Yağmâ*, s: 29, Tahran 1355 hş.
- Mekkî, Muhammed Kâzım, *Temeddun-i İslâmî der Asr-ı Abbâsiyân*, (trc. Muhammed Sipihri), Tahran 1383 hş.
- Mesûdî, Hüseyin b. Alî, *Murûcu’z-Zeheb* (trc. Ebûl Kâsım Pâyende), Tahran 1370 hş.
- Meşhûn, Hasan, *Târîh-i Mûsîkî-yi İrân*, Tahran 1373 hş.
- Mevlânâ, Celâluddîn Rumî, *Mesnevî-yi Ma’nevî*, (nşr. R. A. Nicholson), Tahran trs.
- Mez, Âdâm, *Temeddun-i İslâmî der Karn-ı Çehârom-i Hicrî*, (trc. Alî Rızâ Vekâletî), , Tahran 1362 hş.
- Mostevfî, Hamdullah, *Târîh-i Gozîde*, (nşr. Abdurrahmân Nevâî), Tahran 1364 hş.
- Mucmelut Tevârîh*, (nşr. Melikuşşuara Bahâr), Tahran 1318 hş.
- Muîn, Muhammed, “Şomâre- i Heft ve Heft Peyker-i Nizamî”, *Mecmû’a-i Makâlât*, Tahran 1368 hş.
- Muîn, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî*, Tahran 1360 hş., I-VI.
- Nefîsî, Saîd, *Târîh-i Temeddun-ı İrân-ı Bâstân*, Tahran 1383 hş.
- Nizâmülmülk, Ebul Hasan, *Siyerül Mulûk*, (nşr. Cafer Şiâr), Tahran 1364 hş.
- Oşîderî, Cihângîr, *Dânişnâme-i Mezdiyesnâ*, Tahran 1371 hş.
- Pâdşeh, Muhammed, *Ferheng-i Câmi’-i Fârsî/Anendrâc*, (nşr. Muhammed Debîrsiyakî), Tahran 1363 hş.
- Râvendî, Morteza, *Târîh-i İctimâ’î-yi İrân*, Tahran 1357 hş.
- Râvendî, Muhammed b. Alî, *Rahâtu’s-Sudûr ve Âyetu’s-Surûr*, (nşr. Muhammed İkbâl) Tahran 1364 hş.
- Rengçî, Gulâmhüseyn, *Gul ve Giyâh der Edebiyyât-ı Manzûm-i Fârsî*, Tahran 1372 hş.
- Rızâ, İnâyetullah, “Berresî-yi Câmiaşinâsî-yi İrân Pîş ez İslâm”, s: 19, Abân 1356, 1356 hş.
- Rudekî, *Dîvân-ı Rudekî*, (nşr. Cafer Şiâr), Tahran 1378 hş.
- Sâbî, Hilâl b. Muhsin, *Rusûmu Dâru’l-Hilâfe*, (trc. Muhammed Rızâ Kedkenî), Tahran 1346 hş.

- Se'âlibî, Abdulmelik b. Muhammed, *Yetîmetü'd-Dehr*, (nşr. M. Muhyiddîn Abdulhamîd), Kahire 1956.
- Seâlibî, Abdulmelik b. Muhammed, *Târîh-i Se'âlibî/Ahbâr-i Mulûk-i Furs*, (trc. Muhammed Fezâ'ilî), Tahran 1368 hş.
- Selmân, Mesûd-i Sa'd, *Dîvân-ı Mes'ûd-i Sa'd*, (nşr. Pervîz Bâbâyî), Tahran 1374 hş.
- Semerkandî, Nizamî Arûzî, *Çehâr Makâle*, (nşr. Muhammed Kazvînî), Tahran 1369 hş.
- Sistânî, Ferruhî, *Dîvân-ı Hekîm Ferruhî*, (nşr. Muhammed Debîrsiyâkî), Tahran 1371 hş.
- Sitâyışger, Mehdî, *Vâjenâme-yi Musîkî-yi İrân*, Tahran 1374 hş.
- Şemîsâ, Sîrûs, *Ferheng-i İşârât-ı Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1377 hş.
- Şîrâzî, Hâfız, *Dîvân-ı Hâfız*, (nşr. M. Kazvînî-K. Ganî), Tahran 1368 hş.
- Şîrvânî, Hâkânî , *Dîvân-ı Hâkânî-yi Şîrvânî* (nşr. Ziyâuddîn Seccâdî),Tahran 1374 hş.
- Tûsî, Esedî, *Goştâsbnâme*, (nşr. Habîb Yağmâyî), Tahran 1354 hş.
- Unsuru'l- Me'alî, Keykâvus b. İskender, *Kâbûsnâme*, (nşr. Gulâmhüseyn Yûsufî), Tahran 1375 hş.
- Vezinpûr, Nâdir, *Nâsır Husrev*, Tahran 1362 hş.
- Yakût Hamevî , *Mu'cemu'l Buldân*, Beyrut, trs.
- Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi*, İstanbul 2008.
- Yıldırım, Nimet, *İrân Edebiyatı*, İstanbul 2012.
- Zeydân, Corcî, *Târîh-i Temeddun-ı İslâm*, (trc. Alî Cevâhir kelâm), Tahran 1382 hş.